

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK FORENING
FOR
GRAASTEN BY OG EGN

1979

Billedet, der viser Gråsten Slot
ca.1750, har foreningen modtaget
som gave af Ahlmannstiftelsen

HISTORISK FORENING
FOR
GRÅSTEN BY OG EGN

ÅRSSKRIFT - 1979

- Til medlemmerne.

- Degne og skolemestre i Kværs i 300 år.

- Gråsten Bibliotek.

- En forpagterfamilie på Fiskebæk.

- Efterskrift til Rinkenæs skolekronik.

- Vedtægter for Historisk Forening for Gråsten By og Egn.

Til medlemmerne.....

Æresmedlem.

Hendes Majestæt Dronning Ingrid har gjort vor forening de glæde at ville være vort æresmedlem.

Dronningens historiske interesse er velkendt, og Dronning Ingrid føler sig nært knyttet til Gråsten og omfatter alt hende med interesse.

Vi har med stor tak modtaget Dronningens tilsagn om at være tilknyttet vor forening.

Som bekendt fik foreningen overladt nogle eksemplarer af den genoptrykt af Gråstens ældre historie, der forelå ved Ahlmannsparkens indvielse.

Vi har allerede solgt en del, men der er ikke udsolgt. Foreningens medlemmer har mulighed for at købe A.D. Jørgensen's interessante afhandling til en favørpris på kr. 20,-. Det er billigt for den smukke bog, så her er en ide til en julegave.

Det samme kan også tidligere års årsskrifter bruges til. Prisen for årsskrifterne er kr. 10,-.

Såvel Gråstens ældre historie som årsskrifterne kan købes hos revisor A.O. Skau, Slotsbakken 8 eller på det lokalhistoriske arkiv i Ahlmannsparken. Sidstnævnte sted er der åbent hver mandag fra kl. 14.00-16.00.

Arkivets samlinger er i de forløbne år vokset pænt, og interesserede er velkomne til her at søge oplysninger om slægt og ejendomme og andet lokalt stof.

dover den nævnte åbningstid om mandagen kan arkivet besøges
fter aftale med Poul Andersen på tlf. 65 82 44.

et lokalhistoriske arkiv ejes af Gråsten kommune og udgør en
el af Gråsten biblioteks samlinger. Styrelsen for arkivet er
ulturudvalget.

vedtægterne hedder det: "Styrelsen nedsætter et arbejdsud-
alg, der er rådgivende for styrelsen. Arbejdsudvalget består
f overbibliotekaren, arkivaren, formanden for Historisk Fore-
ning for Gråsten by og egn samt en kreds af lokalhistorisk
nteresserede borgere i kommunen, valgt med skyldig hensynta-
en til det geografiske område."

ed et møde med kulturudvalget d. 27.8.1979 valgtes arbejds-
ruppen, der fik følgende sammensætning:

om "fødte" medlemmer: Overbibliotekar Steen Felter. Forman-
en for Historisk Forening, der tillige virker som arkivar,
oul Andersen, Munkemølle.

ra Adsbøl: Vejer og måler H.J. Knudsen, Østerbakken.

ra Gråsten: Lærer Tage Nielsen, Stjerneparken 64.

ra Kværs: Skoleinspektør G. Conradsen, Nørretoft 14.

ra Rinkenæs: Gdr. J.P. Theilgaard, Askagergård.

ed dette årsskrift runder vi det første, beskedne jubilæum,
år. Skulle der blandt medlemmerne være ønske om specielle
mner til kommende årsskrifter, modtager vi gerne henvendel-
e.

Skriftudvalget.

Degne og skolemestre i Kværns 300 år

Som det er tilfældet på mange sønderjydske skoler, opbevares også på Kværns skole en skolehistorie, Schulchronik.

Nogle beretninger er af varierende ælde, men uden undtagelse af uvurderlig lokalhistorisk betydning. Beretningerne er præget af den tid, de stammer fra og er tildels også et billede af de personer, der har ført pennen.

De nedenfor gengivne uddrag af skolekronikken fra Kværns er ført af to personer, nemlig Peter Petersen Olufsen, der ansattes i Kværns i 1869 som andenlærer, i 1872 som degn og førstelærer, og af Christian Jensen Reinholdt, der afløste P. P. Olufsen som organist og førstelærer i 1904. Skolekronikken slutter den 2. august 1919.

Ildover de officielle skrivelser og meddelelser samt statistikker og korte biografier over andre ved skolen ansatte lærere, er der ved den følgende beretning det særlige, at P. P. Olufsen har haft mulighed for at føre "lærerrækken" i Kværns tilbage til 1697, så vi idag har mulighed for at vide noget om de mænd, der gennem næsten 300 år har haft deres virke ved skolen.

Peter P. Olufsen, som vi nu giver ordet til, var født i Østerløgum 1846. Han blev uddannet på Tønder Seminarium, var derefter lærer i Stubbæk, før han som nævnt i 1869 kom til Kværns og i 1872 begynder at føre skolekronikken. Om den ældste skole i Kværns ved han, at den lå på den vestvendte skrånning af den bakke, hvor Kværns vindmølle lå. Beliggenheden var fra nord til syd. I den sydlige del var et 4 fag stort skoleokale, i resten var indrettet en bolig, der dog fra 1795 stod tom, da læreren havde eget hus.

Hvornår denne skolebygning er opført vides ikke, men den har

nok været ret forfalden, når læreren ikke vil benytte boligen, og i 1807 bliver den revet ned, og en ny skole bygges).

Om skolegang og undervisning 1795 hedder det:

Skolekommunen bestod af landsbyen Kværs samt enkelte parceler fra Ladegård. I Tørsbøl og Ladegårdskov fandtes annekskoler. Konfirmanderne herfra skulle dog det sidste år gå "degneskolen" i Kværs.

Læsning lærte børnene efter en gammel tysk "Fibel", senere anvendtes det nye testamente som læsebog. Der undervistes religion, regning og skrivning. Hele torsdagen undervistes det tyske sprog. Velhavende folks børn gik i skole både sommer og vinter. Muligheder for uregelmæssig skolegang kendes dog ikke. Der var ca. 60 elever.

Lærerens løn var foruden fri bolig og brændsel og et stykke jord beliggende på Kværs Østermark, 50 daler Schleswigholst cour. svarende til 180 mark (1872).

I 1807 blev arealet "Gadekjær" tillagt embedet og tillige et stykke af den fælles hedejord.

Ordret efter kronikken skriver Olufsen om degne og lærere Kværs fra 1697-1873.

"D. 4. januar 1876 modtog præsten i Kværs et brev fra gårdejer F.L. Jessen Wrewelsbüll pr. Deetzbüll, svigersøn til degn Jes Petersen, emeriteret 1. januar 1873 og død i Wrewelsbüll den 26. september 1875.

Brevet indeholdt gamle papirer, omhandlende lærer og degn Jes Petersens forfædre, der med ovennævnte Jes Petersen havde betjent degneembedet i Kværs i 175 år. Den første i rækken er:"

1. Johann Friedrich Lausen.

Der foreligger en attest fra Skole Thorlaffsen, prædikant Yreyadart og provst i distriktet Tyngør på Island, datert 20. juli 1683. I attesten siges, at Johann Friedrich Lou som følge af de besværlige år og strenge vintre har besluttet med samt kone og børn at flytte andetsteds hen.

an omtales som en ærlig og velforstandig mand. Hans kones avn er Sophia Johansdatter.

rovsten takker dem begge for al god omgang og konversation g ønsker dem lykke og velsignelse. Provstens skudsmål er krevet på dansk.

a Johan F. Lausen forlader det barske Island, synes det, at an har fået stilling som degn og skolemester i Kliplev, for et næste dokument er en bestalling, efter hvilken han udnævnes til degn i Kværs. Det hedder:

ohan Friedrich Lausen, forhenværende degn og skolemester i liplev udnævnes til degn og skolemester i Kværs.

estallingen er udstedt Gråsten d. 9. september 1697 af N.H. acius (?), på hans nådige greve og herre, hans højgrevelige kelligence herr Greve v. Ahlefeld til Langelands vegne.

estallingen er på tysk.

ohan Friedrich Lausen har så virket som degn i Kværs de næste 20 år, for 1717 udnævnes

. Ricel Matthiesen.

an er ovennævntes svigersøn og embedsefterfølger. Der foreigger en bestalling til ham, hvor han kaldes Reggel Matzen, ateret Gråsten d. 2. oktober 1717, underskrevet af F. Kløcker, på hans højgrevelige excellence, den kongelige fortrolige, geheime- og landråd, kammerherre, såvel som statholder i yrstedømmerne Schleswig-Holsten, herr Charles von Ahlefeld til Langeland og Rixingen, min nådige greve og herres vegne.

n Richel Matthiesen ved vi lidt mere, da der er bevaret et æronalia (levnedsbeskrivelse til oplæsning ved begravelsen) ver Regal Mathiesen.

fter dette er han født 1682 af de ærlige og gudsfrygtige orældre Mathias Reggelsen og Maren Mathiases.

25 år gammel gik han i tjeneste hos velfornemme købmand Jøræn Joller i Flensborg, derefter 3 år ved Knud Jørgensen i rnbøl.

Herefter blev han degn i Kværs, hvor han giftede sig med si forgængers datter, den gudsfrygtige pige Kiersten Lausen, me hvem han levede i et 33 årigt ægteskab. Hun overlevede ham Af 2 døtre døde en før ham. Han forholdt sig som en sand tro ende kristen, der ikke accepterede det onde, men hellere dad lede (?) det hos andre, hvilket er et sandt (lysende) eksem pel i disse vore dage.

Han var oprigtig, fredsommelig og barmhjertig. Et år led ha af åndenød, kunne sidste søndag ikke gå i kirke, forberedt sig skriftligt til døden, der indtraf om eftermiddagen kl. 3 torsdagen før 12 søndag før Trin. 1746. Han blev 64 år og uger gammel."

3. Peter Jessen.

Atter var det en svigersøn, der overtog embedet. Peter Jessen, der var gift med Maren Regel, var en søn af degnen Je Jessen i Holbøl og kaldet som adjunkt og dernæst embedsefter følger for svigerfaderen d. 13. december 1737. Kaldsbrevet e udstedt af Augusta Böhme i Gråsten. Hun ejede Ladegård, va enke efter borgmester Böhme, der ved auktionen over de grå stenske godser i 1725 købte Ladegård.

Der foreligger en ansøgning fra Peter Jessen til "vel- o højædelbårne herrer, samtlige arvinger til højadeligt god Laygaard" om eftergivelse af de hans forgænger pålagte 7 1/ rigsdaler for gård - (eller hovtjeneste), desuden en kvitte ring underskrevet Gråsten 5. december 1747 af O.H. Böhme hvor der eftergives ham "de i mine forældres tid at erlægge rigsdaler 42 lybske skilling for gård- og hovtjeneste for 1/ boel under hensyn til de ringe indtægter fra degneembedet Kværs."

Desuden forefindes en fællesafgørelse af fru kancellirå Paulsen, Grøngrøft og kirkepatron Hans Petersen, Ladegår (sidstnævnte havde købt Ladegård af familien Böhme), hvora fremgår, at degnen i Kværs for fremtiden skal modtage et "fi xum salarium" på 23 rigsdaler som personalskulgeld, forude det der tilkommer ham fra Tørsbøl, således at fru Paulse yder 2 mark og Hans Petersen 4 mark, for at "Salarium" brin ges op på 25 rigsdaler.

mellem Peter Jessens papirer er endvidere en kopi af en krivelse fra kong Frederik den 5. til kirkepatronen, udstedt "overconsistoriet på vort slot Gottorp, 15 maj 1753."

værboerne havde, fordi de skulle betale skolepenge, for den gang på uforskammet måde (ungezogener Schreibart) klaget over patron, præst og degn. De fandt, at den nye skoleafgift på en mark var for meget.

verconsistoriet beslutter, at anstifterne ved fornyet hændelse må regne med en månedlig ægtkørsel som straf, og patronen skal på det alvorligste foreholde beboerne deres kristelige genstridighed.

eter Jessen var født 1705, han døde 15. januar 1783.

. Jes Petersen.

en næste degn i rækken var ikke svigersøn men søn af forgæveren.

eneralssuperintendent Adam Struense er på visitation i Kvær . 3. juni 1768, og ved denne lejlighed eksaminerer han Jes etersen, og det var Struense særdeles behageligt, at Jes etersen havde et af Guds nåde til Herren viet hjerte.

atronen Andreas Petersen til Ladegård udnævner d. 17. juni 1768 Jes Petersen til adjunkt og til faderens efterfølger.

ed oprettelse af anneksskolen i Ladegårdskov i 1781 aftales et med hofråd H. Hinrichsen i Gråsten, at degnen i Kvær rligt skal modtage 2 rigsdaler som godtgørelse af det beløb, er af hertugen er afsat for anneksskolen.

es Petersen blev gift med Anna Margretha, født Thomsen. Han øde d. 14. juni 1835 godt 89 år gammel.

ans eftermæle i sognet var, at han var en "ivrig og også treng mand." Han skal have haft en vældig sangstemme, der unne høres i Tørsbøl, når han ved begravelser sang på kirkegården i Kvær.

5. Thomas Petersen.

Atter skulle en søn følge faderen i embedet. Thomas Petersen var født 16. november 1772. Han besøgte i tre år det af consistorialråd og provst Petersen oprettede degne- og skolemeisterinstitut i Tønder, hvorfra han dimitteredes d. 25. september 1801 med karakter nr. 3. Efter faderens ansøgning udnævntes han d. 16. juli 1803 til degn i Kværs af patroner Andreas Petraeus.

Hans kone var Christine, født Jürgensen, Fiskebækskov, datter af skovfoged Christian Jürgensen.

Thomas Petersen kom til at virke i Kværs i 44 år. I sine sidste år var han ret svagelig, men havde da en god hjælp af sønnen Jes Petersen. Han fratrådte 1847 og døde 9. januar 1850.

6. Jes Petersen.

Den sidste degn af denne familie, hvor svigersøn eller søn har fulgt i forgængerens fodspor. Jes Petersen blev efter faderens ansøgning udnævnt til dennes efterfølger af kirkepatronen på Ladegård, Hans Christop Olsen den 26. februar 1847.

Den 1. november 1848 holdt han bryllup med Christine Marie, datter af aftægtsmand Jørgen Petersen i Møgeltønder. I ægteskabet fødtes 2 børn, en dødfødt søn og en datter.

Jes Petersen led i sin embedsførelses sidste år en del af brystsyge (tuberkulose?). Han blev i længere tid (fra maj 1869 til 31. december 1872) afløst af sin efterfølger, tidligere elementarlærer P.P. Olufsen. Efter denne sygdomsperiode blev han pensioneret med 320 mark i pension, halvt som degne- og halvt som lærerpension.

I 1874 solgte han sit halve boel til boelsmand Peter Sahl fra Tørsbøl, og den 1. juli flyttede han med sin kone til Wrevelsbüll pr. Deetzüll, hvor hans eneste datter var bosat, gift med gdr. Fridrich Ludwig Jessen.

D. 26. september samme år døde Jes Petersen her efter tre dages sygdom.

Han huskes for en ualmindelig viden og et elskværdigt væsen. Ingen kendte de lokale og kommunale forhold i sognet som han, fra de ældste tider og op til hans egen tid.

I 175 år er degne- og lærerembedet således blevet betjent af samme slægt. Selv om det muligvis ikke er enestående, så er det dog usædvanligt.

En traditionsbevidsthed, der i en efterfølgende tid nok ikke nøder megen forståelse, men som må have haft en stabiliserende funktion, hvis positive udstråling nok skal have haft sin virkning i det udpræget landlige miljø.

Siden 1842 er skolen to-klaset. Andenlærerne i perioden 1842-67 er hovedsagelig seminarister og præparander, d.v.s. unge mennesker fra det nederste trin i uddannelsesforløbet for lærere, og det er ofte forbavsende unge, der ansættes som en slags hjælpelærere.

I januar 1889 ansættes præparand W. Meyer fra Sønderborg. Han er født 14. august 1873 og er altså ved ansættelsen, der af Olufsen betegnes som interimistisk, knap 15 1/2 år gammel. To år senere noteres lakonisk: "Præparand W. Meyer forlod herværende skole d. 24 marts 1891 og begav sig indtil videre til Sønderborg."

1898 er et mærkeår i skolens historie. Elevantallet er vokset så meget, at skolen bliver tre-klaset, og d. 13. juli ansættes den første lærerinde i Kværs. Det er den 22 årige Thyra Caroline Jacobsen fra Stenderupskov ved Kolding, der samme år er dimitteret fra det kongelige lærerindeseminarium på Augustenborg slot.

Myndighederne har dog endnu ikke truffet den endelige afgørelse, om de nu 170 elever i Kværs skal inddeles i 3 klasser, eller om man skal oprette en en-klaset skole i Tørsbøl.

Der er derfor ikke noget klasseværelse til frk. Jacobsen og hendes elever, men pastor Hoeck tilbyder plads i præstegårdens forpagterbolig for en årlig leje på 90 mark. Dette accepteres, og 13. juli 1898 begynder 30 børn undervisningen i

Man ser, at de to klasser var delt i to afdelinger. Læreren gavde sin plads på langvæggens midte, hvor han fra sit kateder kunne overskue hele rummet. Modsat læreren stod en ovn. Ved siden af de to skolestuer var der et stort rum til tørv, en lille lo og små staldrum til heste, køer, får og svin. I forstuen fører en trappe op til en lille lejlighed for andenlæreren.

Degnen boede selv i "Degnegården" til 1874.

Den gamle skole fra 1807 blev i 1890 næsten totalt nedrevet. Kun en del af østmuren og vest- og sydmuren i loen (tenne) blev stående. Bjælker og mursten fra den gamle bygning blev, i den udstrækning de var brugbare, anvendt ved nybygningen. Vedrivningen begyndte d. 23. juni 1890. Man anvendte lokale håndværkere. Til 1. klasse blev der lavet nye skolemøbler af snedker Asmus Jürgensen i Kværs.

Medens byggeriet stod på, blev 1. klasse undervist i kirken og 2. klasse i præstegårdens forpagterbolig.

16. søndag efter Trinitatis, d. 21. september, blev den nye skole indviet. Pastor Delfs holdt ved gudstjenesten en prædiken, hvis indhold var tilpasset begivenheden, og efter gudstjenesten gik den samlede menighed over i den nye skole.

Pastor Delfs bad en indvielsesbøn. Derefter holdt førstelærer Olufsen en tale, og til sidst aflagde børnene en prøve på, hvad de havde lært i det forløbne år.

I løbet af tre måneder var den nye skole rejst.

Men det er ikke kun om skolen, lærer Olufsen skriver. Han var jo tillige landmand, og han noterer i 1882, at han får den til skolen hørende jord forbedret.

Den søndre halvdel af "Nørre Tramfly" på Kværs Østermark bliver drænet, og han rådfører sig med fagfolk, "således at dette arbejde efter min overbevisning er vel udført".

Omkostninger er overkommelige. Han betaler for drænrør 27 mark, for afhentning af dem i Adsbøl 8 mark og for lægningen 29 mark og 75 pfennig, ialt 64 mark og 75 pfennig.

I sommeren 1886 drænes den sydlige del af "Gadekær". Hertil har udgifterne været 17 mark og 45 pfennig.

Kig ind i "Degnegården" fra nordvest. Gården blev nedrevet i 1978. Den var blevet købt af det tyske frilandsmuseum, Molfsee ved Kiel. Det er meningen, at "Degnegården" skal genopbygges på museet, så de besøgende kan få et billede af, hvorledes en østslavigsk bondegård så ud og var indrettet. "Degnegården" må være bygget i slutningen af 1700- eller lige i begyndelsen af 1800-tallet. (Foto. Klinøe. Lokalhistorisk arkiv).

Æreren P.P. Olufsen med hustru, f. Greisen, og fire børn. Billedet må være taget ca. 1885. (Privat eje).

Den 1. oktober 1904 efter 35 1/2 års tjeneste ved Kværs skole går Olufsen på pension dekoreret med den kgl. Kroneorden af 4. klasse.

Det bliver nu den nye førstelærer C.J. Reinholdt, der fører skolekronikken videre.

C.J. Reinholdt er født i Moltrup ved Haderslev. Uddannet på Haderslev Seminarium 1899. Derefter lærer i Tellingstedt, Svesing og Hejsager. Fra 1904-1931 lærer og degn Kværs.

Reinholdt er den, der har skrevet mest udførligt og personlig engageret. Især tiden 1914-18 er detaljeret. Således har han noteret navnene på alle fra sognet, der faldt i krigen.

Skolekronikken giver i sin helhed et ret varierende indtryk af tilværelsen i en landsbyskole omkring århundredskiftet. Skolens inventar, undervisningsmidler, mærkedage og de forskellige gøremål, der af myndighederne blev pålagt lærerne ud over det skolemæssige.

Således bortfalder undervisningen torsdag d. 1. december 1904, da lærerne skal foretage kreaturoptælling.

I 2. klasse er der ikke undervisning 21. juli til 29. juli 1905, da andenlæreren er indkaldt til militærøvelse i Flensborg.

D. 1. december 1905 giver det atter en fridag til børnene, idet lærerne nu skal forestå folketællingen, der giver følgende resultat: Kværs 467 personer, 233 mandlige og 234 kvindelige (i 1900: 422), Tørsbøl 251 personer, 125 mandlige og 126 kvindelige.

I 1909 er børneantallet i skolen steget til 147, og man overvejer nu at få oprettet en tredje klasse og få ansat en lærerinde.

En ansøgning stiles til regeringen med anmodning om at få anvist en lærerinde og helst en, der er det danske sprog mægtig, idet der i 1909 stadig er 36 elever, der undervises på dansk i religion.

Man får et tilbud på om- og udbygning af andenlærerboliger til tredje klasselokale, og det overdrages bygmester Alex Asmussen for 1752 M.

Men provinsialregeringen beslutter at oprette en skole i Tørsbøl, så byggeplanerne i Kværs skrinlægges. I stedet indrettes en tidssvarende bolig til andenlæreren, og degneboligen ombygges. Arbejdet udføres af Alex Asmussen for 1350 M.

D. 8. december begynder undervisningen i Tørsbøl, men da skolebygningen ikke er færdig, undervises der i private stuer. 49 børn udskilles fra skolen i Kværs.

Et stadigt tilbagevendende notat er korte bemærkninger om, at "der Herr Schulrat" har foretaget inspektion. Både Olufsen og Reinholdt har til tider med meget korte intervaller haft besøg af Schulrat Mosehuus fra Åbenrå. Det var myndighedernes kontrol med lærernes arbejde, og hr. Mosehuus var en særdeles kendt person i Kværs skole. I årene 1889-1909 har han været på inspektion 26 gange, og i Reinholdts første embedsår dukker han op 5 gange. Og han er grundig. Ved besøget d. 25. november 1909 er han fra 9.00-11.30 i 2. klasse, hvor han påhører tysk (læsning, rettelser af diktater og gennemgang af udenadlært stof), religion, hoved- og tavleregning.

Fra 11.30-13.00 er han i 1. klasse. Her gælder det naturlære, katekismus, kirkesange, tysk (Schiller, biografi og digte) samt hovedregning.

Fra 14.00-16.00 besøger han 3. klasse, hvor man har læsning og sprogøvelser, bibelhistorie, hoved- og tavleregning.

To måneder efter kom hr. Mosehuus igen på inspektion. Det er en nidkærhed, der nok har lagt en dæmper på afvigelser fra den fastlagte undervisningsform.

Bemærkelsesværdigt er det, at der aldrig gives udtryk for tilfredshed eller det modsatte af lærernes arbejde.

Bortset fra skolelederne, der begge har en meget lang virketid, Olufsen 35 1/2 år og Reinholdt i 27 år ved samme skole, skifter andenlærerne hurtigt og omtales kun periferisk. Der er dog et par undtagelser.

Den ene er Heinrich August Wilhelm Krüdener. Han er født i

Meldorf i Ditmarsken og uddannet i Haderslev, hvorfra han ansættes i Kværs d. 1. oktober 1909.

Han har været en musisk begavelse, og hans indsats finder Reinholdts anerkendelse og giver anledning til flere bemærkninger i skolekronikken.

Allerede første år arrangerer han juleafslutning i skolen, der rosende omtales af Reinholdt. Ligeledes kejserens fødselsdag tager Krüdener sig af.

Året efter får han startet et skoleorkester efter at have søgt både landråden i Åbenrå og den lokale kommunekasse om financieret støtte.

Krüdener har åbenbart held med, hvad han foretager sig. Da julen igen nærmer sig, bliver undervisningen på præstens foranledning suspenderet den sidste skoledag, så juleafslutningen kan holdes fra kl. 15.30-18.30.

Præsten vil se, hvad det er, der nu er indført på skolen. Højtideligheden henlægges til den store klasse, og det viser sig at være en klog foranstaltning, da også forældrene møder talrigt op, således at lokalet er overfyldt af besøgende, der alle er yderst tilfredse med festlighedens forløb.

Året efter og de følgende år må julefesten på grund af den store tilslutning holdes i kroens sal.

Også en anden fornyelse i skolens tilværelse bliver til på grund af Krüdener. I tilknytning til ringridningen foranstalter han en stor anlagt børnefest, der strækker sig over to dage.

Søndag aften drager skolens orkester gennem byen og forkyn-der, at festen nu er begyndt. Om mandagen går alle børnene i festligt pyntet optog samme tur for at samles på kromandens mark nord for kirken til allehånde konkurrencer og spil. Og festens afslutning er et børnebal i kroens sal.

Krüdener flytter 1. april 1913 til den enklasede skole i Hovslund. Hans efterfølger bliver den nedenfor omtalte Clausen, der som forgængeren stammer fra Ditmarsken.

Som nævnt har lærer Reinholdt været meget samvittighedsfuld med optegnelser om de unge mænd hørende under Kværs skoles distrikt, der faldt i 1. verdenskrig.

I december 1914 er de to første nævnt, nemlig Lorenz P. Jensen, Grøngrøft, faldet ved Soldalmen i Galicien 19. november og Nis Petersen, Avntoft, død 12. september 1914 i fransk fangelejr i Bretagne.

Stærkt engagerede bemærkninger har Reinholdt, da skolens andenlærer Ernst Richard Claussen 6. september meldes savnet på vestfronten. Han har åbenbart både været en dygtig lærer og afholdt kollega.

To år senere nævner Reinholdt igen lærer Claussen. Denne gang, fordi han efter opfordring fra Claussens forældre i Ditmarsken sender alle Claussens ejendele til dem, da man nu efter to års uvished må gå ud fra, at lærer Claussen er død.

D. 15. november 1916 udstedes af landråden i Åbenrå en dødsformodningserklæring.

Til minde om lærer Claussen har eleverne i Kværs skole afholdt en indsamling til fordel for børn af faldne soldater, ialt 190 mark, og der laves en mindetavle, der får sin plads i 2. klasse, der var Claussens klasse.

Det falder uden for denne artikel at nævne alle de faldne. Et enkelt eksempel må stå for de mange og skal samtidig give et indtryk af Reinholdts grundighed til at nedskrive alle enkeltheder.

I marts 1915 indfører han følgende afskrift af et postkort sendt til enken efter et af krigens ofre:

"Res-Inf.Reg 64.

Geschrieben d. 2. März 1915.

Hierdurch erfülle ich die traurige Pflicht, Sie zu benachrichtigen dass Ihr Mann, der Grenadier Richard Gericke am 27 Februar 1915 in Kaczorowy bei Racsoy den Heldentod für Vaterland gestorben ist. Ein Granatschuss setze seinem Leben ein Ziel, mit 4 Kameraden erhielt er im Park des Gutshofes Kaczorowy ein gemeinsames Grab.

Wir werden ihm ein Ehrendes
Andenken bewahren.

Eichmann.
Leutn. u. Komp.-Führer.

Til denne afskrift føjer Reinholdt, at Richard Gericke før indkaldelsen var fodermester hos gårdejer Damm på Langelo, og han efterlader sig en ung kone med en treårig søn, der bor i det sydlige fattighus i Kværs.

Postkort af den mindetavle over lærer Claussen, der var anbragt i Kværs skole. (Privat eje). Mindetavlen var af træ med fortegning af tekst og figurer. For nogle pfennig købte man et eller flere søm, som blev slået i tavlen, og som nævnt gav købet af søm til denne tavle ialt 190 mark.

Mon nogle af vore læsere skulle vide, hvor tavlen er?

Af mange grunde kunne undervisningen falde bort, og Reinholdt har omhyggeligt noteret hver eneste gang. I 1913 måtte skolen holdes lukket på grund af en voldsom epidemi af skarlagensfeber, og først efter desinfektion af samtlige lokaler kunne undervisningen genoptages. 1. december skulle lærerne deltage i en optælling af kreaturer og frugttræer. I Kværs optaltes ialt 127 heste, 847 stk. hornkvæg, 19 får, 942 svin, 8 geder og 1138 frugttræer.

Juleafslutningen i 1913 blev ikke nogen større fest. Man nanglede Krüdener til at organisere den.

I 1914 har der været en undersøgelse af sprogforholdene i Kværs, og Reinholdt noterer. Den 1.11. har skolen 103 elever, hvoraf 5 har tysk som modersmål og 98 dansk.

Under hele krigen gør Reinholdt en stor indsats i indsamlingsarbejdet. I det første krigsår indsamles der penge til Røde Kors, ialt 400 mark, men fra 1915 tager arbejdet andre former. Den 16. og 17. september samles der aks af alle skolebørn. Det indsamlede korn tærskes af Kværs damptærskværk, der er opstillet hos smed Meyer, og resultatet, 580 pund hvede, solgtes for 11,5 pf. pr. pund, og over 100 børns arbejde i to dage gav således ialt 66,70 mark.

På "Befehl von oben" var der 29. og 30. juni samt 1. juli i 1916 indsamling af brændenælder. Ingen undervisning, men lukning af brændenælder, hvis tørrede stængler brugtes i tekstilindustrien. Vejret var ugunstigt, men alligevel indsamledes i Kværs 8 bundter, ialt 350 pund og i Tørsbøl 5 bundter, ialt 110 pund.

Samme år indsamledes 7 sække uldsager og 31 sække papir, og akksamlingen gav dette år 410 pund hvede.

Alt kan bruges. I december afsendes 76 pund bær af hvidtjørn til "Kriegsgesellschaft für Kaffeersatz" i Berlin.

Foruden aks, brændenælder og tjørnebær nævner Reinholdt indsamling af hindbær, rønnebær, kastanier, agern, frugtkerner og tørrede løvblade til foder for hærens heste, desuden uld og andet tøj, skrot, gummi, affaldspapir og rene pengeindsamlinger. Omhyggeligt anføres indsamlingsdato, og nøjagtigt an-

gives mængde og beløbsstørrelse.

Indsatsen belønnes. Den 25. maj 1917 modtager Reinholdt en "Ehrenurkunde" fra 9. armekorps, hvor General d. Infanteri v. Falk skriver: "In Anerkennung Ihrer treuen und verdienstvollen Tätigkeit."

Den 7. september 1918 bliver Reinholdt tildelt "Fortjenstkorset for krigshjælp".

Og indsamlingerne fortsætter og kulminerer i en "Hauptsammeltag" d. 28. oktober 1918.

Så sent som 23. november 1918 afleverer Kværs skole 24 pund blomme- og kirsebærstene, 148 kg bog, 174 kg tjørnebær, 125 kg kastanier, 90 kg agern og 1752 pund knogler.

For denne præstation får skolen en præmie på 10 kg margarine til fordeling til særligt ivrige samlere blandt skolens elever. Reinholdt skriver, at margارينen var god og hurtigt fandt aftagere.

1. klasse i Kværs skole 1917. Lærer Reinholdt, der ses til højre i billedet, havde 50 elever i sin klasse. (Privateje).

Krigen er nu endt, men dens efterdønninger mærkes dog også i Kværs. Den sidste af de faldne fra sognet, som Reinholdt omtaler, er Alfred Junker, søn af kromand og møller Heinrich Junker i Snurom. På vej hjem fra krigen bliver han syg af lungebetændelse og dør efter 14 dages sygdom på et lazaret i Siegen i Westfalen d. 6. januar 1919.

En elevstatistik fra november 1918 viser, at skolen har 121 elever. Heraf har de 12 tysk modersmål, de 109 dansk. Der undervises 53 timer om ugen.

Den 4. december 1918 modtager læreren en officiel skrivelse, hvori det meddeles, at kejserens billeder skal fjernes fra skolens lokaler for at beskytte dem mod uværdig behandling og ødelæggelse. Billederne blev omgående taget ned og blev indtil videre opbevaret på loftet i lærerboligen.

Søndag d. 2. marts 1919 er der valg til sognerådet i Kværs. Valgdeltagelsen er meget ringe, kun 34 afgiver deres stemme. Reinholdts lakoniske kommentar: "De 9 valgte er alle danske".

Den sidste indførelse af lærer Reinholdt er fra 1. september 1919. Den drejer sig om en kreaturoptælling og er interessant at sammenligne med tallene fra 1913. I () er anført, hvor meget bestanden er gået tilbage i krigens år. Fodermangel og forsyningssituationen har gjort dybt indhug. 110 heste (minus 7), 559 hornkvæg (minus 288), 92 får (minus 61), 240 svin (minus 702). Til gengæld er der 8 geder og 72 kaniner mere.

Der er ingen bemærkninger om, hvilke forestillinger Reinholdt gør sig med hensyn til sin egen person ved en eventuel genforening af Nordslesvig med Danmark.

Dekoreret med en preussisk fortjenstmedalje på grund af sin indsats på det krigsøkonomiske område, i stille stunder fortæller til ret så patriotiske afsnit i skolekronikken, fortæller han som skolens leder til 1931. Skolekommissionen indstiller ham enstemmigt d. 6. september 1920 til embedet som lærerstelærer, degn og organist.

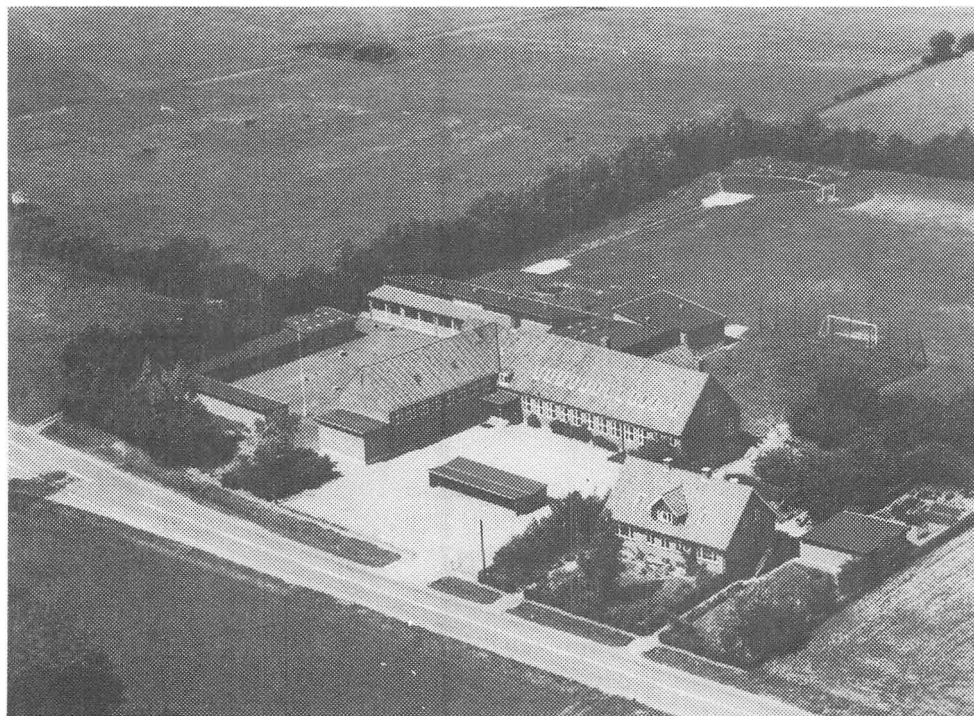
Er han opportunist, en loyal embedsmand, eller bare en af de

mange sønderjyder, der på egen krop og sjæl har været under påvirkning af såvel positive som negative strømninger fra to nationers kulturer, hvor der igen og igen vejes for og/eller imod?

"Grænsesind" som O.D. Schack kalder det.

Underskriveren har ikke kendt Christian Jensen Reinholdt, hverken som menneske eller lærer i Kværs men ved, at lærer Reinholdt i sognet mindes som en respekteret og dygtig lærer og en vellidt mand.

G. Conradsen.

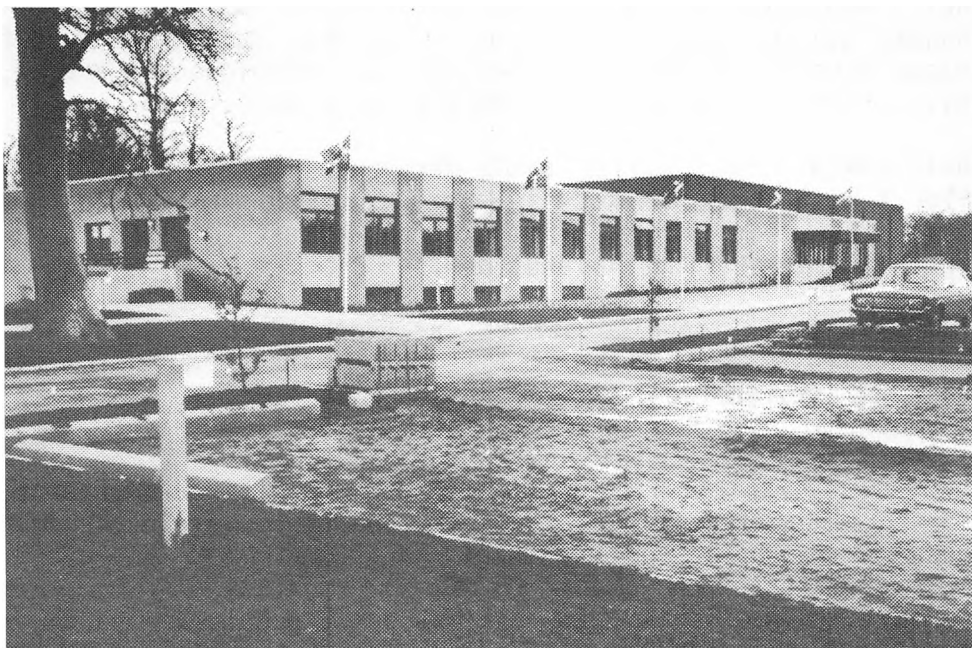
Det lille skolehus i Kværs, der blev bygget i 1890, blev i 1948 afløst af en stor, moderne skole. Der er idag i 1979 115 elever i skolen og 9 lærere. Billedet er fotograferet, inden adgangsvejen til skolen blev ændret. (Privateje).

Gråsten Bibliotek

Den 3. maj 1979 var en mærkedag og tillige en festdag i Gråsten biblioteks historie.

I overværelse af Hendes Majestæt Dronning Ingrid fandt den officielle indvielse af Gråsten kommunes nye kulturcenter Ahlmannsparken sted.

Ahlmannsparken rummer også Gråsten bibliotek, der i et stort, smukt, lyst rum har utrolig mange tilbud til små som store biblioteksgæster. Faglig og underholdende litteratur, tidsskrifter og blade, børnebøger og musikbånd kan lånes med hjem eller lyttes til på biblioteket. Også den lokalhistoriske samling har til huse i biblioteket, så her er virkelig skabt et bibliotek, der for kommunens borgere opfylder de krav, der kan stilles til et moderne bibliotek.

Det er et storslået center, Gråsten kommune har ladet opføre Ahlmannsparken. Det rummer sportshal, bibliotek, lokalhistorisk arkiv og cafeteria. Ahlmannsparken har et samlet grundareal på 3,5 ha. Byggeriet har kostet 14.285.000 kr. (Lokalhistorisk arkiv).

Men vejen til dette moderne bibliotek har været lang og til tider trang og vanskelig, fra egnens første bibliotek blev skabt i Adsbøl for 140 år siden.

I 1835 var der i København stiftet en forening med navnet "Selskabet til trykkefrihedens rette brug", og ved foreningens møde i 1836 vedtoges det på et forslag fra Orla Lehmann, at "udvide selskabets virksomhed til den dansktalende del af Slesvig".

Denne virksomhed skulle bestå i at sende danske bøger til Slesvig til fordeling blandt interesserede læsere.

Der fandtes på den tid ikke bøger af nogenlunde kvalitet trykt på dansk syd for Kongeåen.

Og man går straks igang. Ved selskabets generalforsamling d. 28.4.1837 udtaler formanden: "Man har henvendt sig til mænd i det slesvigske, af hvilke man turde vente interesse for det danske sprogs opretholdelse og forædling, og fra flere af disse erholdt behagelige meddelelser om stemningen i de egne, hvis stemning i denne sag må være af vigtighed..".

Det fremgår ikke, hvilke mænd, der er tale om, men professor Flor i Kiel, redaktør Koch i Haderslev og redaktør Fischer i Åbenrå har, som ivrige forkæmpere for det danske sprogs bevarelse, været at finde iblandt dem.

I en medlemsfortegnelse ser vi, at degnen J.P. Jessen i Adsbøl er medlem af "Selskabet til trykkefriheden". Han var en degn og skoleholder, der lå over gennemsnittet, så vi tør formode, at også han har fået bøger tilsendt.

Vi ved, hvilke bøger selskabet sendte hertil i de første år, for formanden for selskabet nævner i sin årsberetning, at man med posten har afsendt 70 ekspl. af julesalmerne, 32 ekspl. af Fædrelandske historiske digte, 39 ekspl. af Luplaus, Reformationshistorie, 38 af Franklins og 70 ekspl. af Thorvaldsens levnedbeskrivelser og endelig 10 ekspl. af "Fortællinger og skildringer af den danske historie".

Det følgende år fortsættes med fremsendelse af bøger, og nu er det blandt andre Holbergs, Peder Paars, Aagaards beskri-

velse af Tørninglen og Oehlenschlægers Aladdin.

De fremsendte bøger blev uddelt efter "bedste skønnende". Der var ikke tale om udlånsvirksomhed, så det blev yderst tilfældigt, hvem der fik glæde af bøgerne. Den iderige redaktør Koch fattede så planen om at oprette folkebiblioteker, og denne tanke blev støttet foruden af "Selskabet for trykkefriheden" af en anden forening, der hed "Foreningen til dansk læsnings fremme i Slesvig".

Denne forening var betydelig mere aktiv end "Selskabet til trykkefriheden". Den var stiftet af Nis Hansen (bondesøn), der var født på Tøndereggen og havde arbejdet ved landbruget til sit 20. år, hvorefter han kom på latinskolen i Haderslev og i 1834 på Københavns Universitet. Han samlede en kreds af slesvigere, ialt 16, hvor iblandt var Eckersberg, der var født på Sundeved, og Chr. Frederik Brorson, en ætling af salmedigteren, og den 11. april 1839 enedes man om at udsende et opråb, i hvilket det blandt andet hedder: "For at den danske litteraturs mange herlige frembringelser kan i større omfang end hidtil blive tilgængelige for dens venner i Slesvig, og den opvakte og tænkende almuesmand sammesteds kan gives mere lejlighed til at forskaffe sig en gavnlig og behagelig dansk læsning, indbyder undertegnede slesvigere til at stifte en forening, hvis virksomhed skal bestå i:

1. at begrunde og understøtte læseselskaber og almuebiblioteker og lignende indretninger i de forskellige egne af Slesvig,
2. at uddele gode danske bøger, hvor iblandt bibler."

Opråbet vandt stor tilslutning både nord og syd for Kongeåen. Der kom mange kontante bidrag og mange bøger. Allerede det første år kunne der udsendes 6000 bøger, mest den klassiske skønlitteratur til de nydannede læseselskaber og lånebiblioteker, og der var i dette første år oprettet 38 biblioteker i Nordslesvig, og et af dem var i Adsbøl, hvor degnen J.P. Jessen var dets leder. Dette bibliotek, som var oprettet som et skolebibliotek, er således forløberen for Gråsten bibliotek.

Vi ved ikke, om degn J.P. Jessen har ansøgt hertugen om til-ladelse og økonomisk hjælp til oprettelse af biblioteket.

Kilderne er få herom, men på Landsarkivet i Åbenrå findes et "Publicandum" udstedt af inspektør Bahrt på Augustenborg den 15. november 1839, og her bestemmes det, at der årligt skal ydes 8 rigsdaler til skolebiblioteket i Adsbøl. Disse 8 rigsdaler skal fordeles mellem kådnere og inderster på samme måde som skolepenge og udgifter til undervisningsmaterialer, og det pålægges skoleforstanderen at indkræve pengene. Det kan således konstateres, at bibliotekets budget for 140 år siden var på 8 rdl.

Degnen har i 1839 lavet en bogfortegnelse. Der er ialt 66 bøger på listen. Det er i høj grad en blandet samling, og vi genkender en del af de bøger, der er blevet sendt herved fra "Selskabet til trykkefriheden"'s rette brug. Vi skal af fortegnelsen blot nævne nogle få:

Benjamin Franklins levned. Vandringer i Hertugdømmerne. Anvisning til jordgødskning og Quægdriфт. Håndbog i den danske litteratur af Flor. Erslev: Den danske stats geografi. Elpizan: Om sjælens uddødelighed.

I 1842 har degnen skrevet en ny bogfortegnelse. Bibliotekets bogbestand er nu vokset til 80. Bogsamlingerne øges år for år, og lånernes tal vokser. Professor Flor skriver: "Sulten efter dansk læsning er uhyre."

Dejn Jessen dør i 1844, og vi ved desværre ikke, om biblioteksarbejdet føres videre, men med krigens udbrud i 1848 går det i stå. Mange steder gik bøgerne tabt. Men da det blev fredstid påny, tog man atter arbejdet op. Nu var det imidlertid andre kredse, der påtog sig opgaven. "Selskabet for trykkefriheden"'s rette brug var sygnet hen, og "Foreningen til dansk læsnings fremme i Slesvig" var også ophørt.

Mens initiativet hidtil havde ligget i København, var det nu den utrættelige redaktør Fischer, der sammen med rådmænd Bahnsen i Åbenrå og nogle sognefogeder og landmænd i nærmeste omegn blev igangsatte. De meddelte i en artikel i "Freja" den 27. april 1851, at de havde dannet en "Commite for dansk læsnings fremme".

Og det var hensigten at få gang i det før krigen påbegyndte biblioteksarbejde. Man opfordrede alle interesserede til at

slutte op, ligesom man henvendte sig til "fædrelandssindede mænd i kongeriget".

Frederik Fischers opråb fik straks tilslutning blandt befolkningen, men det blev også bemærket i København. Avisen "Fædrelandet" bragte i maj måned et indlæg, hvor der opfordredes til at stå sammen om at løse den opgave at oprette danske folkebiblioteker i de distrikter, i hvilke der findes dansk folkesprog. Man beder om såvel bog- som pengegaver "- da det uden disse ikke vil være os muligt at få sagen ordnet på tilfredsstillende måde -".

Indlægget var underskrevet af G. Borries, cand.polyt. A.L.C. de Connick, Cancelliråd samt C. Levinsen, præst og P.C. Mangor, Cancelliråd. Disse fire havde dannet "Den midlertidige Commite for oprettelsen af danske folkebiblioteker i Slesvig".

Der indgik betydelige pengegaver og også mange bøger, så i tiden fra 1851-1864 modtog man 15.000 rdl., og der blev i samme tidsrum udsendt ialt 66.457 bøger til de oprettede biblioteker.

Der blev oprettet ikke mindre end 143 bogsamlinger, de fleste i det nuværende Nordslesvig, men også et betydeligt antal i Sydslesvig.

Bibliotekerne havde som ledere oftest præster og lærere.

Her i Gråsten blev også oprettet en lånebogsamling, og bøgerne fra Adsbøl skolebibliotek overførtes 1851 til "Lånebogsamlingen for Gråsten og omegn".

I det lokalhistoriske arkiv findes en bog, der ved modtagelsen var i en sørgelig forfatning. Mus og fugt havde tæret på den, men stadig kan der på den første side ses skrevet med blæk: "Atzbyll skolebibliotek, nr. 68" og på den første tekstsider er stemplet "Lånebogsamlingen for Gråsten og omegn" Nr. 465.

Lånebogsamlingens ledelse i Gråsten var pastor Engell, dr. med. Boye, apoteker Henningsen og farver Jürgensen. Lånebog-

samlingen havde til huse i apoteket, ialfald må det formodes at have været tilfældet, for A.D. Jørgensen skriver i sine erindringer, "En redegørelse for min udvikling og forfatter-skab", "..senere lånte vi Jeppe på bjerget, hos apotekeren." Også Erik Menveds barndom lånte A.D. Jørgensen, og den optog ham mere end Holbergs komedier.

Lånebogsamlingen voksede støt i de følgende år, noget helt nøjagtigt tal har vi ikke, men bogbestanden nåede op på mere end 600.

Man betalte et beskedent beløb for at låne en bog, og disse penge anvendtes til nye bogkøb.

Over hele landsdelen voksede der biblioteker op, og lånernes antal var betydeligt i årene op til 1864.

Der blev planlagt et centralbibliotek i Flensborg, og A.D. Jørgensen var udset til at skulle lede det.

Bogbestanden var Ingemanns romaner, Blichers noveller, Holbergs komedier som grundstamme, men hertil kom så H.C. Andersen, Hostrup, Hauch og Heiberg.

Af udenlandske forfattere var der Walther Scott, Charles Dickens og Marryat - som det ses udelukkende skønlitteratur, men der var også oplysende bøger som Barfods: Fortællinger af fædrelandets historie. Allen: Det danske sprogs historie i hertugdømmet Slesvig og Grundtvigs oversættelse af Saxo.

Alt i alt god gedigen læsning, hvoraf en del stadig har låne-re på bibliotekerne.

P. Lauridsen skriver i sin bog "Da Sønderjylland vågnede" noget højstemt: "Det var vor guldalderlitteratur, der brød land. Den førte ordet - selv til de fjerneste og goldeste landsbykroge nåede den som en ildnende hvisken og forstyrrede den gravens fred som Sønderjylland hidtil havde nydt".

Fra Gråsten lånebogsamling er der desværre ikke bevaret protokoller, der kan give konkrete oplysninger om driften og lånernes antal.

Da vi nærmer os 1864, flød kommiteens midler ikke længere så rigeligt, og med krigen fik mange biblioteker i landsdelen et grundskud.

Årsagen hertil var, at bogsamlingerne oftest var i præstegårdene, og efter krigen var de dansksindede præster blevet afskediget og draget mod nord.

Nogle lærere forsøgte vel at føre arbejdet videre, men da deres stilling som danske var truet, måtte de opgive. Bøgerne blev gemt væk, i nogle tilfælde solgt, og opløsning af biblioteksarbejdet ret almindeligt.

I Gråsten, hvor det var apoteker Henningsen, der stod for styret, fungerede biblioteket i al fald, til han i 1878 måtte forlade landsdelen, da han ikke kunne få sin bevilling fornyet.

Det ligger nær at antage, at A.P. Jürgensen på dette tidspunkt har overtaget administrationen, men noget skriftligt har vi ikke kunnet finde.

I 1876 var den københavnske kommite ophørt, da tre af stifterne var døde, og den fjerde var 77 år. Han afviklede og sendte de sidste beholdninger af bøger til de biblioteker, der endnu var liv i.

Biblioteksarbejdet førte nu en hensygnende tilværelse, og mange steder i landsdelen gik det helt i stå. At dette rummede en fare for den danske sprogbevarelse, skænkede man ikke rigtig nogen tanke.

Men som den nationale og kulturelle kamp skærpedes, indså man, at der måtte gøres noget, og I.P. Junggreen søgte kontakt med Gustav Johannsen, og d. 10. oktober 1880 oprettedes "Foreningen til det danske sprogs bevarelse i Nordslesvig". Dette lange uhåndterlige navn blev ret hurtigt ændret til "Sprogforeningen" blandt folk. Først i 1908 blev det det officielle navn.

Allerede den første vinter havde Sprogforeningen fået pustet liv i bogsamlingerne i landsdelen, ikke mindre end 80 var nydannet.

Sprogforeningens bogsamlinger fik til huse hos landmænd eller håndværkere rundt om i sognene. Desværre har det, da dette skrives, ikke været muligt at opspore, hvor den har været i Gråsten, men fra Rinkenæs sogn ved vi, at den var på gården "Ovn".

Kreditforeningsdirektør Hans Hansen skriver i sine erindringer: "I mine sidste skoleår drev jeg en ret omfattende udlånsvirksomhed blandt danske kammerater med bøger fra Sprogforeningens bogsamling hjemme på Ovn."

Det var lægmænd, der administrerede udlånet og dermed var med til at holde kendskabet og kærligheden til dansk sporg og litteratur levende. Et fortjenstfuldt arbejde, som de uegenlystigt og vederlagsfrit omhyggeligt varetog i årene op til genforeningen.

Da den første verdenskrig brød ud i 1914, blev biblioteksarbejdet for tredje gang berørt af en krig.

Sprogforeningens arbejde blev stærkt hæmmet under krigen, og den alvorlige tid, man gennemlevede, kom til at præge hverdagen, hvor tankerne var hos mænd og brødre ved fronterne.

Men efter genforeningen kom der for alvor gang i biblioteket. D. 11. august 1921 oprettedes ved et møde på hotel Gråsten, Gråsten Biblioteksforening.

Forud for dette møde havde lærerne allerede tegnet en del medlemmer. Den første bestyrelse kom til at bestå af købmand Uldall, formand, overlærer H.C. Hansen, kasserer og lærer Andersen, sekretær. Endvidere valgtes til bestyrelsen fru Diemer og grosserer Hansen.

Bestyrelsen fik til opgave at søge dannet et oplandsbibliotek, og i september holdtes møde med biblioteksforeningerne i Adsbøl, Rinkenæs og Kværs, og på dette møde vedtog man at oprette et oplandsbibliotek i Gråsten, og man begyndte i et beskedent lokale på skolen.

I 1922 blev det på generalforsamlingen drøftet, om man kunne få lokaler på slottet, og et udvalg blev nedsat for at arbejde videre med denne ide.

Der skulle forhandles med indenrigsministeriet, og disse forhandlinger trak ud, så først i 1924 forelå der tilladelse til at benytte slottet.

Man gik igang med at indrette midterfløjen ud mod slotssøen, så der skabtes bibliotekslokale med læsesal og en bolig til bibliotekaren.

D. 7. maj 1925 kunne biblioteket åbne på slottet, og det skete naturligvis under festlige former med mange indbudte gæster, der samledes i slottets tidligere havesal, hvor biblioteket har til huse side om side med den udøvende og dømmende myndighed, politi og domstol.

H.C. Hansen 1882=1970.
(Privat eje).

Overlærer H.C. Hansen, der allerede 1921 tog initiativ til at skabe et bibliotek i Gråsten.

Hans interesse og ildhu for sagen var usvækket til det sidste.

I mere end 25 år var han formand for biblioteket.

Det var en anselig forsamling, overlærer H.C. Hansen kunne sige velkommen, og han takkede Sprogforeningen, den sønderjydske fond og det sønderjydske landsbibliotek, for den støtte og hjælp man havde ydet, så der nu foruden den smukke ramme også var et godt indhold, og han udtalte ønsket om, at biblioteket og læsesalen måtte blive flittigt benyttet, og

han håbede, at den gamle ånd fra Sprogforeningen måtte flytte ind i de nye lokaler.

Ved kaffebordet oplæstes forskellige lykønskningstelegrammer, blandt andre fra biblioteksdirektør Jørgen Banke og professor Steenberg.

Talerrækken indledtes af amtmand Thomsen, der lovede, at myndighederne altid ville stille sig velvillige overfor bestræbelserne for at gøre denne del af slottet til et sted, hvorfra der kunne drages næring for ånden.

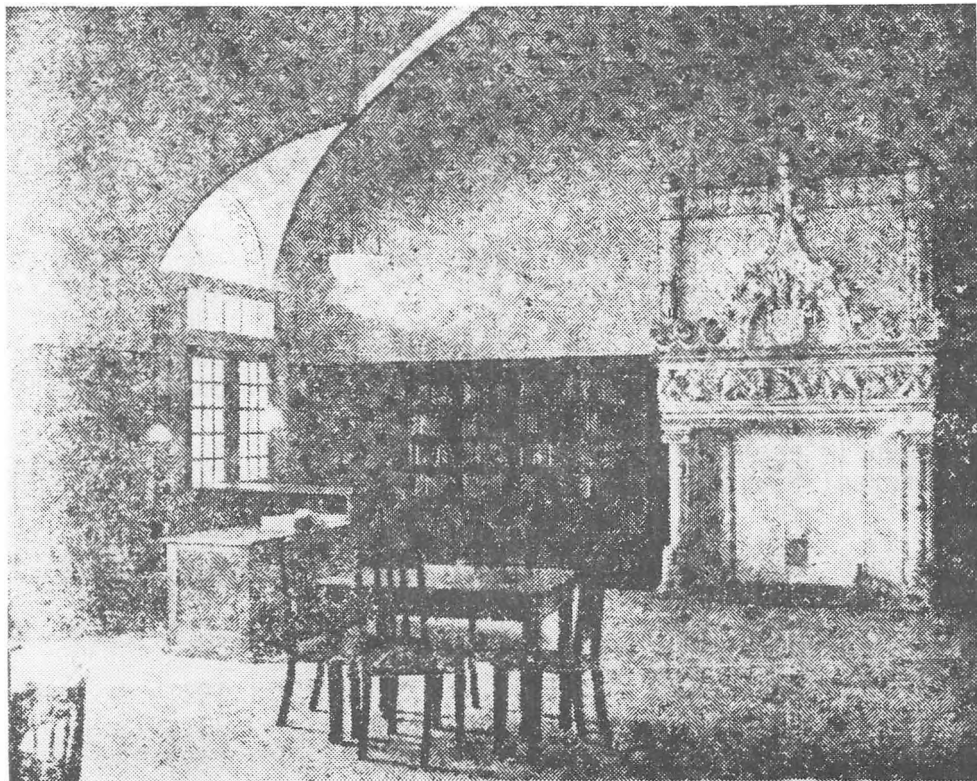
H.P. Hanssen kunne som repræsentant for Sprogforeningen ligeledes love biblioteket støtte i fremtiden. Han drog en sammenligning med forholdene i Gråsten i A.D. Jørgensens ungdom og forholdene, som de nu var. Det ville have været en stor glæde for A.D. Jørgensen, hvis han havde oplevet denne dag.

Lærer Andersen gav nogle oplysninger om Gråsten biblioteks virksomhed.

Endnu en lang række talere havde ordet, således redaktør A. Lebeck, der udtalte ønsket om, at biblioteket måtte tjene ungdommen til dygtiggørelse. Dyr læge Kold-Kristensen og journalist Jensen fra Flensborg Avis og flere andre tog ordet, før overlærer Hansen kunne slutte den lille festlighed.

Foruden at støtte biblioteksarbejdet var det også biblioteksforeningen, der tog initiativet til et mindesmærke for A.D. Jørgensen. Vi har i årsskriftet 1975 omtalt dette mindesmærke, som blev afsløret 1932 på A.D. Jørgensens dødsdag d. 5. oktober.

Der var ved indsamlingen til mindesmærket blevet nogle penge tilovers, og for disse bestilte man et maleri af A.D. Jørgensen, malet af Petersen Stubbæk. Dette billede blev ophængt i biblioteket på slottet d. 24. august 1933. Billedet fulgte med til biblioteket på Kongevej, og det har nu fået en smuk plads på det nye bibliotek i Ahlmannsparken.

Et Interiør fra Bibliotekslokalerne i den tidligere Ridderaal.

Gråsten bibliotek i fyrstelige omgivelser på Gråsten slot.

Vi har desværre kun den dårlige gengivelse fra en avis. Skulle en af vore læsere have et bedre, er vi interesserede i at låne det.

Gråsten bibliotek var en selvejende institution, der blev ledet og administreret af Gråsten biblioteksforening. Det var nedlemsbidragene til denne forening samt diverse tilskud fra

sognerådene i Gråsten, Adsbøl og Rinkenæs, foruden tilskud fra amt og stat, der skaffede de fornødne midler til bibliotekets drift.

Til illustration af det budget, man arbejdede med, gengiver vi regnskabet for året 1.4.1936-31.3.1937:

Indtægter

Tilskud fra Gråsten	1.492,-
Tilskud fra Adsbøl, Rinkenæs og Kværs	230,75
Tilskud fra amtet	807,-
Tilskud fra staten	1.555,-
Gråsten biblioteksforening	1.950,-
Gråsten læseselskab	250,-
Overførsel fra sidste år. Salg af lånekort. Renter	884,89
<u>Ialt.</u>	<u>7.170,54 kr.</u>

Udgifter

Lønninger	1.192,-
Lokaleudgifter. Leje, varme, lys	2.371,97
Kontorhold m.v.	1.259,05
Bogkøb, indbinding, aviser	2.295,79
At overføre	51,73
<u>Ialt.</u>	<u>7.170,54 kr.</u>

Det er set med vor tids øjne et ret beskedent beløb, men dog betydelig større end de 8 rigsdaler, Adsbøl skolebibliotek var tildelt 100 år tidligere.

I det ovenfor angivne regnskabsår blev der anskaffet 407 nye bøger, og bogbestanden var 1. april 1937 på ialt 8066 bind fordelt på de fire udlånssteder.

Det samlede lån havde i årets løb været på 20679 bind fordelt på 710 voksne og 458 børn. Hertil kom, at der havde været 3789, der havde besøgt læsesalen. Biblioteket var i god gænge, men så fik man i foråret 1935 et problem.

Rigsdagen havde taget den lykkelige beslutning, at Gråsten slot skulle være sommerbolig for kronprinseparret, og man måtte nu se sig om efter andre lokaler. Man besluttede sig til at bygge.

Staten bevilgede 6.000 kr. som en slags erstatning for de udgifter, man havde haft ved bibliotekets indretning på slottet, og fra kommunen fik man tilbudt en byggegrund på Amtsbanvej, den nuværende Kongevej, for 2,- kr. pr. m². Overlærer H.C. Hansen kastede sig med vanlig energi ud i arbejdet for at få bygget et bibliotek.

I september forelå der tegninger fra arkitekt Mundt, Sønderborg. D. 27. september var der licitation.

D. 30. december kunne man holde rejsegilde, og i marts-april 1936 var man færdig med det indvendige, så indvielsen kunne fastsættes til d. 15. maj.

På kun 15 år havde biblioteket fra en beskedent start i et lille lokale på skolen, og nogle år i slottets smukke havesal ned udsigt til sø og skov, nu fået sit eget hus.

Det er naturligt, at befolkningen følte det som en stor og festlig dag, da biblioteksdirektør Døssing, København, højeste Jannebrog foran den nye bygning, hvorefter han og de mange indbudte gæster samledes i bibliotekets læsestue.

Her bød overlærer H.C. Hansen velkommen og udtalte sin glæde over, at opgaven var løst, og han rettede en tak til de mange enkeltpersoner og institutioner, der havde medvirket og gjort det muligt. Biblioteket havde kostet ca. 26.000 kr., og disse midler var skaffet ved tilskud fra den sønderjydske fond, fra overretssagfører Zeuthens mindelegat, og sognerådet havde halveret prisen på byggegrunden.

Overlærer Hansen rettede også en tak til arkitekt og håndværkerne for veludført arbejde, hvorefter han gav ordet til biblioteksdirektøren, der i sin indvielsestale kom ind på den store betydning, et bibliotek har for oplysningen og kulturen. "Et bibliotek er et rustkammer i meningernes strid".

Formanden for den sønderjydske fond, professor Ehlers, ønskede også til lykke med det opnåede resultat, og en norsk bibliotekar, der var på studierejse i Danmark, udtalte sin glæde over at være med på denne festdag.

Bibliotekar Jacob Petersen, Åbenrå, mindedes A.D. Jørgensen og hans indsats.

Derefter samledes man ved kaffebordene, hvor en lang række talere fra by og egn tolkede deres glæde over det nye bibliotek.

Gråsten bibliotek på Kongevej, hvor det havde til huse fra 1936 til 1979. (Lokalhistorisk arkiv).

Men dermed var dagens festligheder ingenlunde slut. Bestyrelsen samledes med en række indbudte gæster til middag på Hotel Gråsten, og der kunne serveres middag med vin og kaffe for 8,50 kr. pr. kuvert, oplyser protokollen. Blandt de mange gaver til biblioteket var et maleri udført af fru arkitekt

Mundt, forestillende Ahlefeldternes barokslot og et træskærerarbejde udført af billedskærer Christensen, Sønderborg. Disse to gaver fik plads over døråbningen til bibliotekets læsestue.

Efter middagen var der stort offentlig møde på Hotel Gråsten. Her holdt H.P. Hanssen et foredrag om den aktuelle situation i grænselandet og om kulturkampen, som den førtes netop nu.

Aftenmødets anden taler var undervisningsminister Jørgen Jørgensen, der talte om ungdommen og udtrykte sin tro på den.

Ved kaffebordet var ordet frit, og her tog en række af byens borgere ordet og bragte en tak til overlærer H.C. Hansen for hans utrættelige iver i arbejdet for biblioteket, og andre talte om den betydning, det nye hus ville få for byen og egenes beboere.

I 1935 ønskede bibliotekets første leder, lærer L. Andersen, der siden starten havde haft dette arbejde, at trække sig tilbage, og man opslog så stillingen som leder af biblioteket.

Blandt otte ansøgere valgte man kontorassistent R. Rasmussen, der forblev i stillingen til sin død i 1974.

R. Rasmussen fik således sin livsgerning på biblioteket i næsten 40 år. Selv om han ikke var faguddannet bibliotekar, var han lånerne en god hjælper, og han huskes for sit venlige væsen og den omhu, han omfattede biblioteket med.

Biblioteksarbejdet gik nu støt og roligt fremad. Udlån og bogbestand voksede hvert år, og selv om det ikke var de store spring, så kan der på den årlige generalforsamling hele tiden meldes om fremgang.

I 1955 blev et skelsættende år. Gråsten bibliotek var en selvstændig institution, der blev ledet af en bestyrelse valgt af biblioteksforeningen.

Hu indledte biblioteksforeningen forhandlinger med Gråsten sogneråd med henblik på, at kommunen skulle overtage biblioteket.

D. 25. marts mødtes sogneråd, biblioteksbestyrelsen og biblioteksforeningen. Der var en dagsorden på tre punkter:

1. Overdragelse af biblioteksbygningen fra biblioteksforeningen til Gråsten kommune.
2. Overdragelse af inventar og bogbestand fra den selvejende institution, Gråsten bibliotek til Gråsten kommune og dermed påfølgende opløsning af den selvejende institution.
3. Valg af en ny bestyrelse.

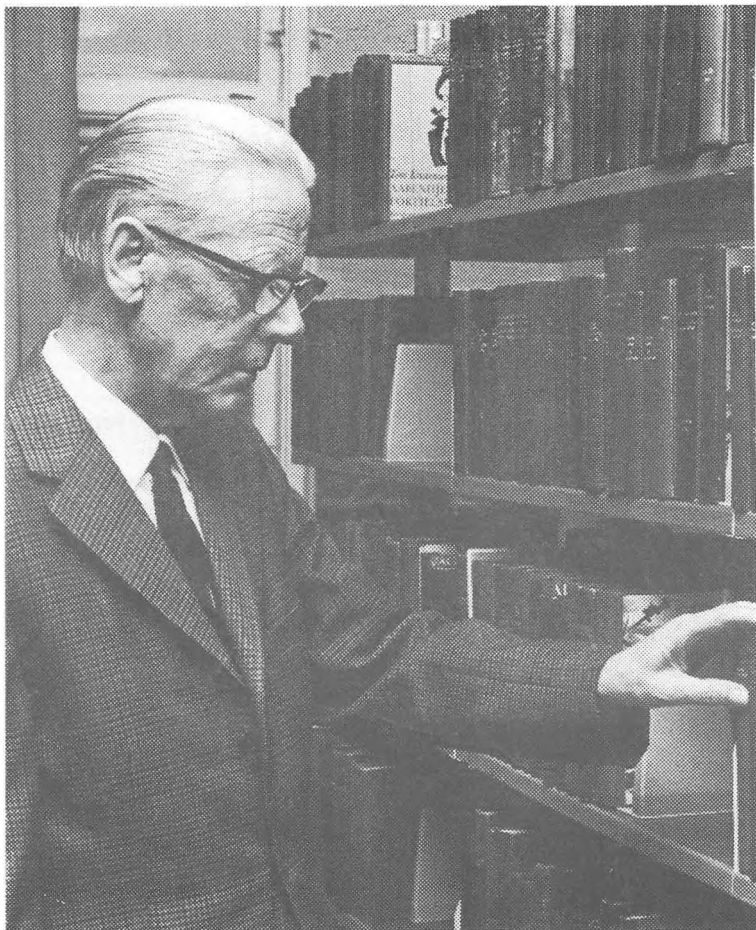
Efter de formelle dokumenter og skøder var oplæst og underskrevet af de implicerede parter, takkede sognerådsformand Koch de to foreninger, og der blev rettet en særlig tak til overlærer Hansen, der havde været med i alle årene fra den første tanke om et bibliotek blev udkastet i 1921 til denne dag. I mere end 25 år som formand. Man valgte så en ny bestyrelse. Der blev af sognerådet udpeget tre og af biblioteksforeningen to medlemmer.

Det var en rigtig beslutning, der blev taget. Biblioteket kom nu ind under biblioteksloven, og dets fremtid sikret. Biblioteksforeningen fortsatte endnu nogle år. Den sidste generalforsamling var i 1963, og da var det fire år siden, man sidst havde været samlet. Biblioteksforeningen, som havde mistet sin betydning, opløstes stille og roligt.

Som nævnt døde R. Rasmussen i 1974, og i det følgende år blev biblioteket bestyret af fruene Geyer og Brodersen. På dette tidspunkt havde byrådet arbejdet med planer om at udbygge biblioteket og havde købt den tidligere tyske privatskole til dette formål.

Imidlertid blev det i 1976 muligt for byen at erhverve Haus Steinburg og parken af den Ahlmannske familiestiftelse. Der blev så udarbejdet planer for på dette sted at bygge et kulturcenter, der foruden at rumme et nyt bibliotek også skulle omfatte en idrætshal.

Den 1. juli 1975 blev der ansat en faguddannet bibliotekar, Steen Felter, der var med til at forestå og opbygge indretningen af det nye bibliotek.

R. Rasmussen. 1904-1974.

I næsten 40 år fra 1935 til sin død i 1974 var R. Rasmussen leder af Gråsten bibliotek. (Privat eje).

ed byggeriet af det nye kulturhus afhjælp man et føleligt
 avn af faciliteter for idrætssudøvere, ligesom pladsforholdene
 på biblioteket på Kongevej også i en årrække havde været
 lt for små.

Nu står Gråstens nye bibliotek i Ahlmannsparkens smukke omgivelser, og herfra betjenes også oplandsbibliotekerne i Rinke næs og Kværs.

Allerede fra åbningsdagen viste det sig, at biblioteket var en attraktion. Dagligt er der mellem 3 og 400 besøgende alle aldre, der befinder sig vel i de smukke rum, hvor tilbudene er mangfoldige og betjeningen venlig og hjælpsom.

Fra degnens stue i Adsbøl med 66 bøger for 140 år siden kan borgerne i Gråsten kommune nu vælge mellem mere end 30.000 bind.

Poul Andersen

in forpagterfamilie på Fiskebæk

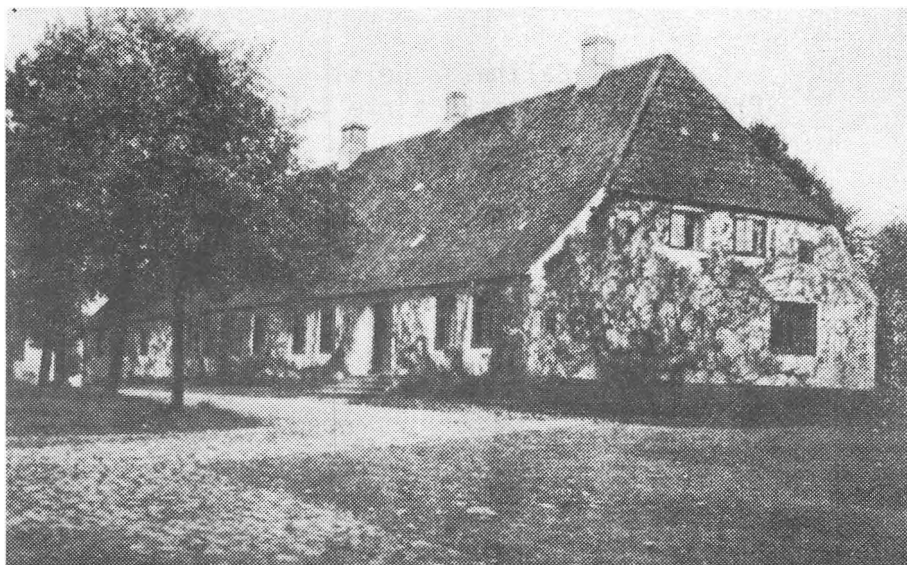
I landt de arkivalier og billeder, der i årets løb tilgår det lokalhistoriske arkiv, er ofte oplysninger om gårde og de ennesker, der har boet der.

det forløbne år har arkivet modtaget en beretning fra Sverige om familien Holst på Fiskebæk.

amilien udvandrede i 1851, da hertugen af Augustenborg efter rigen 1848-50 blev landsforvist, og hans godser blev overtaget af den danske stat.

rindringen er skrevet af en datter af forpagter Peter Holst (1809-1890). Marie Holst var født 1845. Hun var 62 år, da hun i 1907 nedskrev den følgende beretning om sin slægt. Hun bygger det på, hvad hun har fået fortalt og på meget skriftligt materiale, der stadig er i familiens besiddelse.

oget af det nedskrevne fra treårskrigen er ikke korrekt i idsangivelsen og handlingsforløbet. Det har vi rettet. Men ellers er det iøvrigt et både morsomt og interessant billede, i får af familien og livet på Fiskebæk.

Forpagterboligen på Fiskebæk. Bygningen er opført 1799. Dette hus var i 50 år rammen om familien Holst. Billedet er taget omkring 1925. (Lokalhistorisk arkiv).

Men først et par ord om Fiskebæk. Herregården Fiskebæk ble bygget ca. 1608, da Gregers Ahlefeldt nedlagde landsbyen a samme navn. Bønderne blev fordrevet fra hus og hjem, dere gårde nedbrudt, og deres skæbne blev hovbondens triste lod De fik nogle mindre bol eller et hus med lidt jord og havd ellers at møde til hoveriarbejde på herregården. Ialt var de 22 bol, der havde hoveripligt, og desuden præsterede kådner 39 ugentlige hoveridage.

Fra Fiskebæk blev oprettet til Ahlefeldternes fallit i 172 hørte gården under Gråsten gods. I 1725 købte hertug Christi an August I Gråsten gods med gårdene Kiding og Fiskebæk.

Fiskebæk var på det tidspunkt på ca. 600 tdr. land, og hertu gen forpagtede gården ud. Der har været en lang række forpag tere på Fiskebæk i hertugernes tid. Forpagtningen varede so regel 6 eller 12 år.

Den forpagterfamilie, vi her skal høre om, sad i godt 50 å på Fiskebæk. Først Balthasar Holst fra 1801-1835. Hans enk overtog så forpagtningen med sønnen Peter Holst som forvalte fra 1835-1841, hvorefter Peter Holst havde forpagtningen fr 1841-1851.

Balthasar Holst
Præst ved den danske kirke i Flensborg

Balthasar Holst. 1775-1835.
Forpagter på Fiskebæk 1801-1835.
Gift med Charlotte Opitz. I æg-
teskabet 11 børn. Her nævnt tre
med tilknytning til Gråsten.

Dorothe Louise
g.m. skovrider
Ebeling.

Herman Holst
Forpagter på
Gråsten ladegd.

Peter Holst
g.m. Cathari
ne Vogt.

ræstesønnen fra Flensborg valgte at blive landmand. Om ham er kilderne sparsomme. Han fik sin uddannelse på gårde i Holsten, og han havde der set, at man merglede jorden. Denne viden tog han med sig til Fiskebæk, og han skal have været en af de første, der merglede i Slesvig. Han har været en meget irksom mand. Hver morgen kl. 6 steg han til hest og red ud for at tilse sine marker og arbejdet. Han skal have været en af sin tids dygtige landmænd, og han førte meget nøje regnkab, så han havde klart overblik over indtægter og udgifter.

sin ungdom skal han have været en dygtig rytter. Den stærkt estesportinteresserede hertug afholdt hvert år væddeløb og andre ridekonkurrencer. I familien er opbevaret 6 sølvskeer, der har indgraveret B.H. 1828. Disse skeer er en præmie, Balthasar Holst har vundet ved hertugens ridestævne i 1828. Han er ikke nogen høj mand, til gengæld meget svær - vejede 100 kg - så der skulle en stærk hest til at bære ham. Han var så vær, at han i stående stilling ikke kunne se sine fødder, og år han var ude at ride, havde han et bredt bælte om livet for at støtte maven under rideturen.

althasar Holst døde af et hjerteslag 60 år gammel, og hans enke førte som nævnt forpagtningen videre til 1841. Ægteskabet var meget lykkeligt, og Charlotte Holst blev boende på Fiskebæk til sin død i 1844. Hun var midtpunktet i den store familie, som havde et godt sammenhold, og ofte kom familierne fra Als og Gråsten på besøg på Fiskebæk.

Charlotte Holst f. Opitz var født i Augustenborg, hvor hendes far var i hertugens tjeneste. Opitz var fra Kiel kommet til København og havde fået plads hos hertugen af Augustenborg som lakaj, og hans kvalifikation hertil var, at han var musikalsk. Hertugen, der var meget musikinteresseret, ansatte usikalske tjenere, og disse dannede så hertugens eget musikorkester. Opitz flyttede med til Augustenborg, og her avancerede han til retsskriver.

Charlotte og Balthasar Holst blev gift i år 1800, og vielsen blev forrettet af Balthasars broder, Georg, der var præst i Nørbæk. Georg Holst var en præst, der foruden sin præstegering beskæftigede sig med astronomi og botanik. Hans interesse for blomster gjorde, at hans menighed kaldte ham "æ blomsterpræst".

Peter Holst, der i 1841 overtog forpagtningen af Fiskebæk, var født 24.8.1809. Som barn var han tit syg og svagelig, så de andre, robuste søskende kaldte ham lidt drillende Peter Schneider (Peter skrædder), men da han voksede til, ophørte hans svagelighed. Han har fortalt om, hvor nøjsomt han og hans søskende blev opdraget. De gik i træsko, og påklædninger var også meget jævne. Moderen synes ikke at have haft overskud til foruden at passe den store husholdning også at holde styr på de mange børn, men en lektie havde de lært, som de fremsagde, når de sagde god morgen: "Gute morgen, ich bin gewaschen, gekämt und habe mein Taschentuch."

Der blev holdt huslærer til børnene, men det var nu ret begrænset, hvad de fik lært. Da Peter Holst var blevet konfirmeret, skulle han vælge sig en livsstilling. To af brødrene var landmænd, en tredje var sømand, og Peter kom nu på en sennepsfabrik, men det var nu ikke et arbejde, han syntes om. Hans hu stod til at komme ud på rejser. Han blev så lærling i handelshuset Gorrisen i Flensborg. Det førte nu heller ikke til, at han kom ud i den store verden i de 7 år, han var der.

Gorrisen havde flere skibe, der gik på langfart, mange til Vestindien, hvorfra de kom hjem med den ægte Jamaica rom. Fragten fra Flensborg var mangfoldig, bl.a. legetøj fra Thyringen og glasvarer fra Bøhmen. Disse varer blev med hest og vogn kørt den lange vej gennem Tyskland til Flensborg. Vognmændene, der var længe undervejs, rastede i værtshuse i de byer, de kom igennem, men de havde den rettighed, at kunne drøve så frem til Flensborg inden kl. 10 om aftenen, ville de blive modtaget i købmandsgården.

Når kontorpersonalet kl. 7 (19) lukkede kontoret, så skulle den yngste mand blive siddende, så han kunne åbne porten i fald der skulle komme en vognmand med varer.

I tre år var det Peter Holst' opgave at sidde vagt. Tiden faldt ham lang, hvorfor han anskaffede sig bøger og brugte ventetiden til læsning, og han var meget optaget af Walthe Scotts romaner. Han spillede også på fløjte, men da hans spilletid generede fru Gorrisen, fik han pålæg om kun at spille i sit soverum.

an savnede meget sit hjem, sine forældre og søskende, men de første tre læreår fik han ikke så megen fritid, at han kunne gå fra Flensborg til Fiskebæk.

an avancerede på kontoret og blev førstemand men sagde så efter 7 år i Flensborg sin stilling op og bestemte sig for at være landmand.

os en af faderens venner fik han en læreplads, og når faderen var syg, kom han hjem til Fiskebæk og hjalp til med begravningen, og efter faderens død var han forvalter hos moderen.

rene i Flensborg havde udviklet ham og givet ham kendskab til forretningslivet. Den megen læsning havde også bragt ham kundskaber, som almindelige landmænd ikke var i besiddelse af, og hans interesse rakte ud over landbrug alene. Hertugen af Augustenborg havde megen tillid til Peter Holst, og i 1841 blev han forpagter på Fiskebæk. I 1840 var han blevet gift med Catharina Vogt fra Røllum. Hun havde været ung pige på Fiskebæk, og de unge lærte hinanden at kende der. I ægteskabet fødtes 9 børn, men de fire af dem døde kort efter fødslen.

1846 blev Peter Holst tillige med justitiarius v. Krogh, Gråsten og skovrider König, Sønderkov, Als, af hertugen sendt til Sverige for at se på godset Gräfsnäs i Vestergötland, som hertugen ønskede at købe og købte.

eter Holst blev på denne rejse meget begejstret for Sverige, og det var årsagen til, at han valgte at flytte dertil, da han ikke længere kunne blive på Gråsten.

ammenholdet i familien Holst fortsatte også efter, at Peter Holst var mand på gården. Skønt han ikke var den ældste af sønnerne, så regnedes han næsten for familiens overhoved, og Fiskebæk stadig stedet, hvor familien samledes.

ed broderen Herman, der var forpagter på Gråsten ladegård, var der næsten dagligt samvær. Søsteren Louise, der var gift med skovrider Ebeling, kom hver søndag med mand og børn. Skovrider Lenschau, Gråsten var gift med en søster til fru Holst, og denne familie kom ligeledes også ofte på Fiskebæk.

Hans Hermann Holst f. 1807, d. 1865,
og hustru Julie Ross.

Forpagter på Gråsten herregård til
1851. Billedet - et daguerreotypi -
er fra 1848.

Men foruden slægtens mange medlemmer fra nær og fjern var d
selskabelig omgang med Feddersen, Kiding, Richelsen, Buskmo
og andre af de store jordbrugere på egnen.

f alt dette kan man forstå, at en husmor havde meget at se il i det daglige. Hun havde alle folkene på kost. Husarbejdet var meget besværligere på den tid. Der skulle brygges øl. It brød blev bagt på gården. Der blev støbt lys, og slagting og spinding af garn gjorde, at der altid var nok at gøre. Derimod blev der ikke hjemmevævet. Det blev gjort af andsbyvæveren.

år der slagtedes i høsten, nøjedes man ikke med mindre end 10 og 6-8 store svin. Meget blev "henkogt" i de store jydeter - lerpotter der tålte at stå på ilden. Fedtet ovenpå tivnede, når det blev afkølet og isolerede, så luften ikke kunne indvirke på flæsk og kød.

et skete også, at hertugparret kom på besøg. Når hertuginde ar med, kørtes der med firspand og to forridere. Disse forridere satte ekstra fart på, når man nærmede sig det sted, er skulle besøges og red i galop til hoveddøren, hvorpå de, tadig i galop, vendte tilbage til ekvipagen, som de ledsagede ind i gården. På denne måde var besøget adviseret, så værten kunne stå i døren og tage imod de fornemme gæster.

n gang om året inviterede hertugparret en del af forpagterne il fest på slottet. Det kunne forme sig som et bal eller maskerade, og ved disse lejligheder var hertugen en opmærksom g venlig vært.

å kom krigen 1848-50.

de bevægede martsdage forlod hertugen 20. marts Augustenborg, tog til Gråsten, hvor han forberedte sine embedsmænd og orpagtere på, hvad der kunne ske. Herfra rejste han videre il en forhandling med broderen, Prinsen af Nør, før han rejte videre til Berlin for hos den preussiske konge at søge jælp og bistand.

nder det korte besøg på Gråsten overleverede han Peter Holst og le kufferter med breve og dokumenter, som Peter Holst kunne opbevare skjult for det tilfælde, at det skulle komme il uroligheder.

a det slesvig-holstenske oprør nogle dage senere var en ændsgerning og den danske hær landet på Als for at rykke rem gennem Sundeved, kom skovrider Ebeling til

og meddelte ham, at de to var udset til at tage sig af al hertugens sølvtøj på Gråsten og sørge for, at det blev grave ned.

Peter Holst fandt, det var en dårlig ide, da han mente, at hvis man fra dansk side ønskede oplysninger om sølvtøjet, ville det være svært at nægte, hvor det fandtes. Peter Holst besluttede derfor endnu samme aften at bringe kufferterne med de vigtige papirer og sølvtøjet til Rendsborg. Han lod spænd for en vogn og var selv kusk på turen frem og tilbage, de forløb uden uheld.

Men han var meget træt og forkommen, da han kom hjem og gik derfor i seng. Lidt efter kom en dansk officer og to soldater og spurgte efter ham. De blev ført ind i soveværelset, og officeren satte en pistol for brystet af ham og sagde: "De er min fange, gør De modstand er De dødsens," Peter Holst blev klædt på og fik lov til at køre med sin egen vogn til de danske hovedkvarter. Her blev han udspurgt om sit ærinde i Rendsborg og førtes så tillige med andre af hertugens tilhængere, der var arresteret om natten, til et ubeboet hus, hvor de var under militær arrest i to dage, hvorefter de blev løsladt.

Der kom nu dansk indkvartering på Fiskebæk. Fru Holst havde for at undgå ubehageligheder fjernet portrætter af den hertugelige familie, der hang på væggene i stuerne.

Da de danske officerer fik anvist værelser, de kunne benytte sig af, sagde Peter Holst: "Ja, vi er tysksindede og hertugens forpagtere, så vi har billeder af familien på væggen. Det generer vel ikke?" Fru Holst hviskede til sin mand: "Jeg har fjernet dem." "Ja, de er fjernet" lo Holst, "men det værste har du glemt." Hun havde overset et af hertugen, der var dækket med bånd i de tyske farver. Den danske officer morede sig herover.

Da den danske hær efter påskeslaget 23. april måtte gå tilbage til Dybbøl og Als, rastede en afdeling på Fiskebæk. De var trætte og sultne, og forpagter Holst lod dem bringe store kurve med smørrebrød og varme drikke til soldaterne. Det var tirsdag, hvor det var skik på Fiskebæk, at der blev serveret pandekager til folkene, og nu blev der også bagt pandekager til soldaterne, og de forsvandt lige så hurtigt, som de blev bagt.

eneral Rye kom og takkede for den gode behandling af soldaterne og sagde, at det gjorde godt at komme til gode danskere. Fru Holst bemærkede hertil, at de var gode tyskere. Det oravsede generalen, der udbrød: "Og så gør De så meget for ine folk?"

a de danske tropper var draget videre, kom der tysk indkvarering på Fiskebæk. Da provianteringen for de tyske tropper ikke var i orden, lovede Peter Holst, at alle 600 mand skulle å kosten på Fiskebæk i tre dage. Først blev al fersk mad pist, så alt hvad der var saltet, og på trediedagen blev der agt pandekager til alle 600. Hver nat blev der bagt brød af o tønder rug.

vinterhalvåret var der næsten til stadighed belægning af yske tropper på gården. Hver fjerde dag kom der ca. 1200 and til egnen. En fjerdedel lå på Fiskebæk, en fjerdedel i irken, en fjerdedel var indkvarteret i byen (Gråsten?) og en jerdedel på post. Hver dag kl. 12 blev disse styrker byttet n. De bortdragende officerer havde fået deres middagsmad, og u skulle der serveres for dem, der rykkede ind.

amborgske Infanteri i bivouak på Adsbøl kirkegård. Juli 1848. antidigt litografi. Før pressefotograferne benyttede man sig f tegnere, der fulgte tropperne. Kunstneren har her taget ig nogen frihed. Bl.a. er det imponerende gravmæle i forrunden af billedet, der anvendes som bord, fri

I 1849, da krigen atter brød ud, ventede de tyske tropper på et angreb fra den danske hær, der rykkede frem gennem Sunde ved. Det var 3. april. Den tyske frontlinie gik fra Nybøl No over Fiskebæk og videre mod nordøst til Alssund. Da angrebet begyndte, var Peter Holst taget med som vejviser for tyskerne. Hjemme på Fiskebæk havde fru Holst fuldt op at gøre. Hun lavede kaffe og smørrebrød til alle de soldater, der strømmede ind og ud af huset. En af de hertugelige prinser kom også og bad om en kop kaffe, men den var sluppet op, så han måtte klare sig med noget brød. Da kampen nærmede sig, pakkede fru Holst noget børnetøj, og efter aftale med Peter Holst skulle hun køre til Flensborg med børnene. Vejen fra Fiskebæk var kantede med levende hegn, og her lå de tyske soldater, og hvilke hun kendte mange og vinkede farvel.

Danskerne fordrev oprørshæren til vest for Gråsten.

På Fiskebæk var en søster til Peter Holst, forvalteren og folkene blevet tilbage, deriblandt en ung pige, som syntes det kunne være spændende at se selve kampen. Hun klatrede op i en halmstak men fik besked om at komme ned. En af karlene ville imidlertid gerne se, hvorledes slaget forløb, og på hænder og fødder krøb han hen til et vindue i en stue, men da han kiggede ud, kom der en kugle gennem ruden, og han søgte største hast tilbage til kælderen.

Flere døde og sårede lå på valpladsen. De døde blev begravet på Aadsbøl kirkegård, og de sårede førtes til Gråsten slot der blev indrettet til lazaret. En hårdt såret tysk soldat kunne ikke flyttes til Gråsten men blev på Fiskebæk, hvor en dansk mejerske vågede hos ham. Dette nævnes for at vise, at trods ivrig patriotisme var man først og fremmest menneske.

Da fru Holst efter 4 uger vendte tilbage til Fiskebæk, var danskerne trukket tilbage, og der var atter tysk indkvartering. Der var almindeligvis mange officerer indkvarteret på gården, og det skete, at man havde redt op til ikke mindre end 22 på en gang.

Peter Holst deltog ikke i krigen med våben i hånd, og alligevel blev det påstået, at han havde dræbt den første danske soldat.

Han var meget ivrig slesvig-holstener og gjorde flere gange

jeneste som vejviser for de tyske tropper. En gang han havde edsaget en gruppe infanteri ridende på en ham dyrebar hest, løj kuglerne ham om ørerne. På hjemvejen tog han en såret oldat op på hesten. Kort efter kom et par løbske heste forpændt en vogn. De styrede lige mod ham, og vognstangen gik ind i brystet på hans hest, der dræbtes.

n tid gjorde han også tjeneste som leder af ægtkørslen. Hans opgave var at sørge for køretøjer og nedskrive, hvortil de kulle anvendes og desuden se til, at der ikke unødvendigt lev rekvireret heste og vogne.

ed våbenstilstanden i 1849 blev det aftalt, at svensk-norske ropper skulle bevogte demarkationslinien, og mens de neutrale tropper var her, havde Fiskebæk indkvartering af svenske, "Kronprinsens husarer."

1850, da krigen var endt, blev hertugen landsforvist, og ans godser blev overtaget af den danske stat, der betalte en ffindelsessum til hertugen på 3 millioner rdl.. Hertugens råbedsmænd blev afskediget, og det samme gjaldt de tysksindede præster. Mange, der havde vist deres tyske sympatier, blev rresteret, i nogle tilfælde for rene bagateller.

orpagter Holst opholdt sig i Holsten, så han undgik at blive etsforfulgt. Imens forestod hans kone bedriften på Fiskebæk.

forpagtningskontrakten stod, at afgiften skulle betales edio april. Den 16. april 1851 fik fru Holst en skrivelse ra den danske regering, hvor der stod, at da hun ikke havde etalt, hvad hun skyldte, måtte hun i løbet af 8 dage fralytte gården. Nogle timer senere forsøgte hun at betale forpagtningsafgiften, men man nægtede at modtage pengene.

un måtte så foranstalte en auktion over løsøret. Da ikke ndre end danskere bød på tingene, blev alt solgt til spotris. Derefter pakkede hun familiens sidste private ejendele, g sammen med børnene rejste hun til Kiel, hvor de mødtes med eter Holst, og hele familien rejste herfra til Malmø.

n Peter Holst' videre skæbne kan fortælles, at han forpagtede et mejeri på Gårdstånga Nygård, og kort efter i 1853 Tofholm.

Han engageredes af hertugen af Augustenborg til at foretage en rejse til Tyskland for at se på godser, og da hertugen købte Primkenau, blev Peter Holst forvalter på godset. Dog kun i 2 år, så tog familien tilbage til Sverige, og her levede Peter Holst til 1890. Og slægten bor her stadig.

Hermann Holst, der var forpager på Gråsten herregård, måtte også drage af gårde i 1851. Han tog til Taps, hvor han døde i 1865. Hans søn Colin Balthazar Holst skulle imidlertid vende tilbage til Fiskebæk og blive hertugens forpagter, vist til 1909.

Hans søn, der havde været forvalter hos faderen, hed som sin farfar Hermann Holst. Han købte i 1911 Adsbøl gamle præstegård, men flyttede med sin familie mod syd, da genforeningen kom i 1920.

Colin Balthazar Holst. F. 1842 på Gråsten.
D. 1909. Hustruen Caroline, f. Jørgensen i
Fallingskov, d. 1918 Gråsten.

et er naturligt at afslutte ovenstående beretning om familien Holst med at følge gården Fiskebæks historie op til vore dage.

fra 1851=1862 blev Gråsten gods og Fiskebæk dygtigt administreret af amtmand Heltzen, Åbenrå, hvorefter Gråsten og Fiskebæk blev solgt til greve Adam Moltke-Huitfeldt, der dog kun var ejer i tre år, idet han efter afståelsen af Sønderjylland solgte godserne til prins Christian, en søn af hertug August II. Imidlertid forhindrede Bismarck, at prinsen bosatte sig på Gråsten, og godserne overgik så til hertug Christian August II og forblev i hertugernes besiddelse til 1921, da den danske stat købte godserne tilbage.

I 1924 solgtes hovedparcellen på 110 ha. til den nyoprettede Gråsten landbrugsskole, og af resten af Fiskebæks arealer udtykkedes 24 husmandsbrug.

et landsbysamfund, Gregers Ahlefeldt 300 år tidligere havde edlagt, genopstod således igen.

Poul Andersen.

Efterskrift til Rinkenæs skolekronik

Glædeligvis sker det hvert år, når foreningens årsskrift foreligger, at der er læsere, der henvender sig mundtligt eller pr. brev med kommentarer til vore artikler, og således er der også i år kommet reaktioner.

Da et par af dem kan have almen interesse og også give et billede af, hvorledes dansksindede læreres vilkår var, og nationalitetskampen førtes med størst intensitet i slutningen af 1800-tallet og i begyndelsen af 1900-tallet, gengiver vi nedenstående nogle oplysninger om lærer Nydahl og lærer Kylling.

Lærer Peter Jessen Nydahl blev født 24.maj 1876 i Kliplev hvor faderen, der bar samme navn, Peter Jessen Nydahl, var lærer og degn.

Han fik sin læreruddannelse på Tønder seminarium, og efter den afsluttende eksamen i 1897 blev han andenlærer i Felsted fra 1897-99. Herfra flyttede han til Bækken i Rinkenæs sog og virkede der fra 1899-1910.

Som vi ser, ophører han med lærergerningen i en alder af 34 år. Hvad der ligger bag dette, har hans søn, afdøde lektor Nydahl meddelt til vennen lektor Peter Beck, Åbenrå, hvor han i et brev skriver: "Jeg mindes ofte endnu en scene, der udspillede, da min far var lærer i Bækken, og min bror og jeg var ganske små. Der var visitats i skolen af de høje herrer fra regeringen i Slesvig. Da denne var overstået, plejede lærerens kone at servere middag for de fornemme gæster. Men da sad ved bordet, kom vi to drenge stormende ind og råbte "Moe, moe, vi er så hungre." Hastigt faldt replikken fra skolelæreren: "Was ist denne dass? Als preussischer Beamter müssen Sie Deutsch sprechen mit Ihren Kinder."

1910 måtte min far gå af med 1730 mark i pension. Han var yng, hans nerver kunne ikke holde til de spændte politiske forhold."

senere rejste lærer Nydahl og hans kone til Als, og her var han efter genforeningen fra 1920=26 organist i Ketting, og fra 1926-30 i Augustenborg slotskirke.

Lærer Nydahls far, der som nævnt var lærer i Kliplev, nedlagde i samme år, 1910, sit embede og skal have gjort det med ordene: "Nu vil jeg ikke tjene - og så kom der et kraftudtryk præjsere længere." Han havde aldrig lagt skjul på sit danske sindelag og havde derfor haft en del fortrædeligheder med kollemyndighederne, blandt andet fordi han, der var præjsisk embedsmand, havde deltaget i en rejse til København til verdensudstillingen sidst i 1880erne.

En anden henvendelse kommer fra et barnebarn af lærer Kylling, fru M. Petersen, Åbenrå.

Lærer Kylling er født 9. november 1855 i Åstrup. Også han fik sin læreruddannelse i Tønder, hvor han afsluttede den 1876, hvorefter han fik en stilling som andenlærer i Nr. Vilstrup fra 1876-84. Herefter kom han til Rinkenæs, hvor han fik sin ærning i 27 år fra 1884-1911.

En i skolekroniken omtalte skoleråd Mosehuus skal have været meget nidkær i tjenesten.

Fru Petersen skriver: "Ved at læse fru Blønds artikel, hvor lærer Holm i Gråsten er nævnt, husker jeg, det blev fortalt, at fru Holm en sommerdag ville med på en sejltur til Ærø. Hun var gået ned til havnen, da det rygtedes, at skoleråd Mosehuus var i byen. Der gik ilbud til lærer Holm, der omgående sendte bud til fru Holm, at hun skulle komme hjem. Lærer Holm var bange for, at han måske skulle blive afskediget, hvis skoleråd Mosehuus erfarede, at lærerkonen var taget med på en sejltur til Danmark."

Fru Petersen fortsætter: "Efter hvad jeg har kunnet forstå, var Mosehuus både frygtet og hadet. Når han var på visitats i Rinkenæs skole, skulle han altid bagefter ind til andenlæreren (min bedstefar) for at vaske hænder, ikke hos førstelæreren, hvilket havde været mere nærliggende. Men Bruhn var fra

Angel og havde tysk embedseksamen, mens lærer Kylling havde gået i den danske afdeling på Tønder Seminarium, så han var bestandig i søgelyset. Min bedstemor har fortalt, at hun, når Mosehuus kom, altid måtte sørge for at få "de små" af veje (der var 7 børn), og Mosehuus måtte ikke høre, at børnene talte dansk med hinanden.

Skoleråd Mosehuus skulle gerne ind i stuen og i soveværelse for at se, hvilke billeder der hang på væggen. Og der hang et udpræget dansk billede i stuen, nemlig det, der nederst har teksten "Søndag eftermiddag i en dansk præstegård". For at dække denne tekst var der stukket et postkort inden for glasset.

Mine bedsteforældre havde i nogle år de skiftende, unge lærere på kost. En af disse, der var meget tysksindet, lavede en fortegnelse over alle dansksindede, der kom i mine bedsteforældres hjem. Denne liste viste han en dag til en mand i sognet, som han regnede med ville påskønne hans iagttagelser men vedkommende skal have sagt: "Stik du hellere den i lommen igen, den har du ingen ære af." Efter dette optrin var det forbi med at have lærere på kost.

Lærer Bruhn var en meget afholdt lærer, og der bestod livet igennem et varmt venskab mellem ham og min bedstefar.

I lærer Bruhns skolekronik står der for året 1910: "3. marts besøgte skoleråd Mosehuus skolen", og den 12. august: "Der skulle vælges en ny lærer, da lærer Kylling søgte sin afsked." Måske har visitatsen noget at gøre med, at lærer Kylling søger sin afsked, for han var i 1910 kun 55 år.

Lærer Kylling boede efter sin afsked - eller afsættelse - fra skolen i "Fjordglimt", indtil huset, hvor nu vognmand Barsbø, var færdigt.

Han fik et lille hverv som en slags skatteopkræver. I alfal kom folk og betalte skat hos ham, og han var dem behjælpelig med at udfylde deres selvangivelser.

Hvor længe han havde denne bestilling, husker jeg ikke, men kirkens regnskab havde han til sin død i 1931."

Poul Andersen

Lærer J.J. Kylling med sin klasse i Rinkenæs skole.
Ikke mindre end 56 elever skulle han holde styr på.
Mon nogle af vore læsere kan nikke genkendende til
deres forældre som skolebørn i Rinkenæs?

HISTORISK FORENING FOR GRÅSTEN OG EGN.

-
- § 1. Foreningens formål er at vække og nære interessen for egnens historie. Dette formål søges opnået ved:
1. at udgive og støtte udgivelse af historisk litteratur vedrørende Gråsten kommune eller emner i tilknytning hertil,
 2. at støtte det lokalhistoriske arkiv,
 3. at foranstalte afholdelse af foredrag, møder og kurser til fremme af lokalhistorisk interesse.
 4. at værne om egnens og byens historiske mindesmærker, bygninger og miljø iøvrigt.
- § 2. Foreningens virkeområde er Gråsten kommune. Indmeldelse sker ved henvendelse til et af styrelsens medlemmer. Medlemsbidraget fastsættes på den årlige generalforsamling.
- § 3. Foreningen ledes af en styrelse på 9 medlemmer. En styrelsespost besættes af et byrådsmedlem fra Gråsten kommune, udpeget af byrådet og valgt for den kommunale valgperiode.
- De øvrige medlemmer vælges på den ordinære generalforsamling for en to-årig periode, således at der skiftevis afgår 4 medlemmer pr. år. Genvalg kan finde sted.
- § 4. Ordinær generalforsamling afholdes hvert år i april måned med mindst 8 dages varsel gennem den lokale presse og skal mindst omfatte følgende punkter:

1. Valg af dirigent.
 2. Formandens beretning.
 3. Kassererens beretning.
 4. Valg.
 5. Eventuelt.
5. Ekstraordinær generalforsamling skal afholdes, når mindst 4 styrelsesmedlemmer eller mindst 20% af foreningens medlemmer skriftligt fremsætter begæring herom. Begæringen skal indeholde den ønskede dagsorden.
6. Styrelsen konstituerer sig selv med formand, næstformand, kasserer og sekretær. Disse udgør forretningsudvalget. Endvidere nedsætter styrelsen:
- a. et skriftudvalg på 5 medlemmer. Af disse skal to være medlemmer af styrelsen. Udvalget søger at varetage de under § 1, stk. 1 angivne formål.
 - b. udvalg til løsning af andre opgaver. Hertil kan vælges medlemmer udenfor styrelsen, dog er formanden "født" medlem.
7. Foreningens regnskabsår er finansåret. Regnskabet revideres af to valgte revisorer og godkendes på den ordinære generalforsamling.
8. Ved foreningens ophør overgår foreningens midler til Gråsten kommune.
9. Vedtægtsændring kan foretages ved generalforsamlingsbeslutning. Forslag herom skal fremgå af dagsordenen, og vedtagelse sker ved simpelt flertal.

Vedtaget på generalforsamlingen den 25. april 1979.

Poul Andersen - Ellen Dyrgaard - Steen Felter -
 Sven Kjems - Yrsa Lorenzen - Uwe Møller - Hans Sahl -
 A.O. Skau - E. Thygesen-Kristensen.

